

הרב דוב שיף
מח"ס דבש מסלע, מודיעין עילית

שינוי במנין חוטי התכלת והלבן – האם מעכב

במאמר זה נבוא לבאר בארוכה את הנושא שבכותרת, ולנוחות המעיין הרי ראשי פרקים לנידון ב"ז אותיות המאמר:

האם יש קפידא במנין חוטי הלבן לעומת התכלת

א. תמצית דעות הראשונים במנין חוטי התכלת הנדרשים. ויש לדון האם יש חשש הפסד בשינוי מהמנין הראוי. תחילה יש לברר האם יש קפידא במנין חוטי הלבן המשלימים למנין הכללי של חוטי הציצית.

ב. ההבדל המהותי בין הרמב"ם לרש"י והתוס' במשמעות חוטי התכלת (ובדעת הראב"ד בזה). ולכאורה יש לתלות בזה את הנידון הנ"ל בהקפדה על מנין חוטי הלבן.

ג. מהתוס' מוכח שההקפדה היא בין במנין חוטי התכלת ובין בחוטי הלבן (וכן נראה ביראים).

ד. אליבא דהרמב"ם יש לומר שאין קפידא דוקא בשבעה חוטי לבן (וכמו שהוכיחו האחרונים מעירובין צו ע"ב, שאין הכרח שיהיה דוקא חצי חוט צבוע), אלא דבסתמא צובע תכלת רק את ההכרח וממילא כל הנותרים הם לבן. ויש לפרש בזה את לשון הרמב"ם שאין לחוטי הענף מנין מהתורה (וכן "שאינו אנו מצווין לצבעו").

ה. ביאור נפלא לפי זה בדברי המהר"י אבוהב אליבא דהרמב"ם, שאם אין לו תכלת מטיל רק שני חוטי לבן. ואפשר שגם הב"י שהשיג עליו מודה ביסוד הדברים הנ"ל, ודוקא כשאין חוטי התכלת משלימים למנין הכולל יש הכרח בשבעה חוטי לבן לכל הפחות.

ו. גם בדעת הראב"ד אין הכרע בזה, הן מסתימת לשונו והן מסברא. וביותר יש לומר לפי מקור דבריו בספרי, שהילפותא להוסיף שלשה חוטי לבן היא רק לגבי כללות הציצית (וכן נראה בלשון התוס' בשם הספרי).

ז. לשון הסמ"ג שני לבן או שלשה. פירוש הב"י בדבריו דלא נחית להכריע, ופירוש הערוה"ש שאין קפידא בדבר, ולפי האמור יש לומר שזוהי גם שיטת הראב"ד עצמו. יש להעיר בזה מדברי הסמ"ג בדין גרדומין כשהטיל הכול לבן, דבשני חוטים נחשב כמין אחד שלם. ויש לומר שאין בזה סתירה לשיטת הראב"ד, ועוד יש לומר דלהסמ"ג אין זה משום שנחשב כמין שלם אלא שיעור בחשיבות גרידא (ומכל מקום קשה לעמוד בבירור על דעת הסמ"ג במנין החוטים).

האם יכולים חוטי התכלת לשמש גם למצות לבן

ח. יש לומר שחוטי התכלת היתרים מועילים לקיום מצות לבן, כמו אם היו צבועים בצבע אחר. ובזה מיושבת משמעות השאלות שבכל החוטים מטיל תכלת לכתחילה. ולשון הרמב"ם "והשבעה לבן" היינו מצד עיקר דינם וכפי סתמא דמילתא.

ט. הוכחת הקרן אורה מדעת רבי שאין התכלת מועילה לקיום לבן. ולכאורה יש ללמוד מדבריו גם לרבנן. יש מקום לחלק, דלרבנן דכל חד לחודיה משמע, אין צורך בעמידתם כשני מינים חלוקים דוקא (ולפי זה לשון המשנה "הלבן אינו מעכב את התכלת", היינו לגבי צורת החוטים ולא לגבי הקיום).

י. בדין טלית שכולה תכלת. לכאורה יש לפרש שאין זו אלא רשות לתת גם מין אחר מלבד התכלת, אבל מרש"י מוכח דבדווקא בעינן שני מינים, וכן מוכח מהרמב"ם.

יא. אפשר שיש לפרש בדברי התוס' בסוגיא שם, דלרבנן באמת מועיל התכלת גם בעבור הלבן (ובזה מיושבת הערת הקרן אורה על דבריהם), אבל קשה להעמיד על זה יסוד לדינא, וגם בחינוך ובב"י מוכח שאינו מקיים בזה גם מצות לבן.

האם חוטי התכלת הבאים במקום הלבן מועילים להשלים לשיעור גדילים

יב. על כל פנים חוטי התכלת היתרים משלימים לשיעור גדילים לקיום מצות תכלת, כמפורש ברש"י ובספר החינוך. וכעין זה כתבו התוס' לגבי מצות לבן, וכן לגבי חוטי לבן פסולים המשלימים למצות תכלת. וקל וחומר אם פחת בחוטי התכלת מהראוי, שמועילים חוטים אלו להשלים לשיעור גדילים לקיום מצות לבן.

יג. יש להוכיח כן גם משיטת רש"י והרמב"ם והראב"ד להצריך חוטים מצבע הבגד, ואף על פי כן להשלים לגדילים במקום חוטי התכלת מועיל גם קלא אילן. דעת הסמ"ג באמת דלא מהני לזה חוטים פסולים כאלו, אבל גם לדעתו בוודאי מועילים חוטי תכלת במקום לבן, כשם שמועילים חוטי לבן במקום תכלת (ויש לומר כן גם לפי סגנון החזו"א בדעת הסמ"ג, שיש לכולם דין לבן).
יד. אמנם לפי טעם זה אינו מקיים אלא מצות תכלת, אבל כשהנושא הוא לגבי הספק במנין החוטים הראוי, הרי בין אם יוסיף ובין אם יפחות אין בידו אלא אחד מהמינים. ומוטב לתפוס כאחת השיטות, שעל כל פנים לפיה מקיים שניהם כראוי.

בדעת הרמב"ם והכסף משנה

טו. בדברי הרמב"ם לגבי "הלבן אינו מעכבת את התכלת", דהיינו בגרדומין, ולא נקט לגבי תחילת העשייה. תירוץ הכסף משנה, מפני שאין מקום לתכלת אלא כשיש לבן. דעת כמה מרבתינו האחרונים דהיינו אפילו כשעושה שמונה חוטי תכלת.

טז. הכסף משנה עצמו (וכן בב"י) כתב בדעת הרמב"ם שאם אין לו לבן עושה תכלת לבדו. ולכאורה כוונתו שם, דלא נקטיה הרמב"ם משום דאתי בקל וחומר מעשיית לבן לבדו. אבל יש בזה דוחק. פירוש הרד"ע והיד הקטנה, משום דלא שכיחא שלא יהיה בתחילת העשייה גם לבן (ובכחאי גוונא אסור ללבוש בתכלת לבדו). ואפשר שגם כוונת הב"י והכסף משנה (בתירוץ זה) כן, ועל כל פנים הדין מפורש בדבריו שמקיים בזה על כל פנים מצות תכלת.

יז. יש לעמוד בעיקר הסברא הנ"ל שאין מקום לתכלת בלא לבן, מאי שנא מלבן בלא תכלת. ויש להוכיח גם מלשון הרמב"ם גופא דמקיים בזה על כל פנים מצות תכלת. ונראה שגם כוונת הכס"מ (בתירוץ הראשון) אינה אלא כשנותן פתיל תכלת בלא ענף, אבל אם מטיל שמונה חוטי תכלת בוודאי מקיים בזה מצות תכלת על כל פנים. ולכן למעשה אין לפקפק כלל על הנוהגים לצבוע חוט שלם כהראב"ד (או שני חוטים כרש"י ותוס').

האם יש קפידא במנין חוטי הלבן לעומת התכלת

א. ידועה מחלוקת רבותינו הראשונים במנין חוטי התכלת לעומת הלבן, שלדעת רש"י ותוס' (מנחות לח. ובעוד מקומות) המצוה היא לתת שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן (ונכפל כל אחד מהם לשנים דהיינו ארבעה וארבעה). ולדעת הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ב וה"ו) אחד משמונת החוטים תכלת, והשבעה לבן. ולדעת הראב"ד (שם) שני חוטי תכלת והששה לבן. ע"ש. ולמעשה בהכרח יש לתפוס כאחת השיטות דוקא, ויש לדון האם לפי השיטות האחרות יש בזה חשש הפסד (מאשר אלמלא התכלת) מפני שמוסיף בחוטי התכלת הנדרשים על חשבון חוטי הלבן (או מפני שפוחת בחוטי התכלת מהנדרש, ונמצא שאינו מקיים בזה מצות תכלת, ומאידך גם שמונה חוטי לבן אין בידו).

ותחילה יש לברר האם מנין חוטי התכלת לעומת הלבן יש בו קפידא (שכנגד מנין זה של חוטי התכלת צריכים כל השאר להיות חוטי לבן), או שמא אין הכוונה אלא שלא לפחות ממנין זה בחוטי התכלת, ואין קצבה בחוטי הלבן המשלימים למנין הכללי של ד' חוטי הציצית (הנכפלים לשמונה)¹.

¹ ועי' בתשו' הרשב"א (ח"ג סי' רפ) דלרבא (מנחות לח ע"ב) שאין משמעות לצבע הבגד, לית ליה כלל ילפותא דהכנף מין כנף לגבי צבע החוטים. וזוהי גם דעת התנא דמתני' (לח ע"א) דהלבן אינו מעכב את התכלת [ומשמע דהיינו גם כשצבע הבגד אינו תכלת]. ע"ש. ומבואר מדבריו שגם אם אין התכלת והלבן מעכבים זה את זה מצד עצמם, אבל עדיין היה ראוי שלא יצא אפילו יד"ח תכלת אם אינו מטיל גם ממין הכנף (דהיינו מצבע הבגד הנקרא בלישנא דמתני' "לבן"), ובהכרח דלת"ק לא ילפינן מהכנף לגבי צבע החוטים.

ולפי דבריו נמצא דלרבנן יכולים כל החוטים להיות תכלת (לקיום מצות תכלת) ואין כלל מצוה במין אחר דוקא (בין לבן ובין צבע הבגד). כי דוקא לרבי דמעכבים זה את זה, בהכרח דילפינן מהכנף גם לגבי הצבע (דהיינו לבן או שאר צבעונין [ולאו דוקא מצבע הבגד]), ומוראיתם אותו משמע עד דאיכא תרוייהו בחד (כמ"ש בגמ' שם לח ע"א). אבל לרבנן דוראיתם אותו כל חד לחודיה משמע, אין במשמעותו כלל להצריך מצות לבן. ואע"פ שאין כל החוטים צריכים להיות תכלת (ואפילו יהיו כול מצבע אחר קיים מצות ציצית, וכדינא דמתני' דהתכלת אינו מעכב את הלבן), היינו משום דמין הכנף אינו בדוקא תכלת, אבל לא הקפידה התורה על מין אחר מלבד התכלת (אפילו כחלק משלמות המצוה גרידא). ואפשר שזוהי גם דעת השאלות דלקמן (אות ח'), שיכולים כל החוטים להיות תכלת (ולאו דוקא משום שהחוטים היתרים משמשים לקיום

ב. והנה כבר עמדו בזה הנצי"ב בהעמק שאלה (סי' קכז ס"ק יא) והעמק ברכה (ציצית סי' א') ועוד, על ההבדל המהותי בין הרמב"ם לרש"י והתוס' במשמעות התכלת לעומת הלבן. כי לדעת הרמב"ם שהתכלת אינו אלא אחד מן השמונה (דהיינו חצי חוט), תפקידו הוא להיות החוט הכורך את הענף שהוא הלבן. וכלשונו (פ"א ה"ג): "נמצאו במצוה זו שתי ציוויות, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה. ושיכרוך על הענף חוט תכלת". ע"ש. ומה שאין כן לדעת רש"י והתוס' וסיעתם חוטי התכלת הם מעיקר הענף והציצית עצמה כמו הלבן. ובדעת הראב"ד יש פנים לכאן ולכאן (בהעמק שאלה שם שכתב בדעתו כהרמב"ם, אלא שהוא חוט שלם. ולעומתו העמק ברכה [שם] למד מדבריו לגבי הכריכות דמצות התכלת אינה תלויה כלל בכריכה. ע"ש. ועיין עוד במשכנות יעקב סי' יג). ולכאורה לדעת התוס' וסיעתם אפשר שאין החלוקה בין הלבן והתכלת מעכבת, כיון שהכל מעיקר הציצית (אם כי י"ל דבדוקא הוא שיהיו שניהם שוים). ומה שאין כן לדעת הרמב"ם שאינו אלא החוט הכורך, וכנגדם נדרשים שבעה חוטי לבן לענף.

ג. אכן מלשונות התוס' לח. יש לדייק שיש קפידא במנין זה בין לגבי חוטי הלבן ובין לגבי חוטי התכלת. וכמ"ש בתחילת דבריהם שם, "דגדיל שנים גדילים ארבעה דרשינן מיניה שני לבן ושני תכלת", ומשמע שגם חלוקה זו ביניהם היא מכלל הדרשא (ועל זה כתבו בסוף דבריהם שהש"ס שלנו מצריך דוקא שני חוטי

מצות לבן כמ"ש שם, אלא מקיים כולם מצות תכלת ואין צורך בלבן). ועי' בס' כליל תכלת (אות ט).

ומ"מ לדעת שאר הראשונים יש מצוה במין הכנף (דהיינו לבן ושאר צבעים) כשלעצמו מלבד התכלת (אלא דלרבנן אינו מעכב את התכלת, ואם מטיל כל החוטים תכלת מקיים בזה עכ"פ מצות תכלת). וגם הרשב"א עצמו שם סיים דלדידן דלית לן דרבא (לחלק בין סוגי הבגדים) ילפינן מהכנף לענין צבע החוטים (אבל א"צ דוקא מצבע הבגד, אלא כל צבע במשמע). אבל עדיין יש לדון האם חלוקת מנין החוטים ביניהם לעיכובא (וכמו כן שמא חוטי התכלת היתרים יועילו למצות לבן, כדלקמן אות ח').

תכלת²). וכמו כן בשלהי דבריהם דנו "מגלן דבעינן שני חוטינן לבן ושני חוטינן תכלת, דילמא אנדילים קפיד קרא, אפילו חד מהאי וג' מהאי. וי"ל כיון דתרי מיני בעי רחמנא, סברא הוא שיהיו שוין. ועוד פתיל תכלת כתיב, ופתיל משמע תרי וכו' ולבן נמי לא פחות מתרי, דקדיש טפי וכו'". ע"ש. ומשמע הן מהלשון והן מתוכן הדברים, שההקפדה בזה היא בין לגבי מנין התכלת ובין במנין הלבן. וכן מוכח גם מדבריהם (לח: ד"ה אלא) בשם ר"ת לגבי גרדומין, שיש משמעות במנין חוטי תכלת לעומת הלבן גם כשאין תכלת, להחשיב כמין אחד שלם לעומת חברו. (וכמו כן לפי המבואר בס' יראים [ס"ו תא, דף רכב ע"א] דארבעה חוטים דילפינן מגדילים, היינו ארבעה ראשים, וכולם לבן. ועוד ארבעה תכלת היינו מפני שאמרה תורה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, פירוש תן תכלת בלבן כשיעור הלבן. ע"ש ובודאי שלפי זה אין להרבות בחוטי הלבן יותר מהתכלת, וגם לא להיפך. וכעין דברי התוס' הנ"ל דסברא הוא וכו').

ד. ומאידך אליבא דהרמב"ם אין הכרח מסברא שיהיו כל חוטי הענף לבן, כי אמנם עיקר התכלת הוא לכרוך את הענף, אבל עדיין אפשר שגם הענף יכול להיות (עכ"פ בחלקו) תכלת, ולא דוקא כולו ממין הכנף דהיינו לבן (ואין זה

² ולפי זה בהכרח מתפרש מה שדנו שם מגלן דבעינן שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת וכו' (כמובא בסמוך). שאין זה סותר לדבריהם הראשונים שגם זה מכלל הילפותא מגדילים. אלא קושייתם היא מגלן לפרש כך את השיעור הנלמד מגדילים, שיש בו עצמו שני שיעורים שונים, דילמא אין הכוונה בו אלא לשיעור הכולל של חוטי הציצית, ואפילו חד מהאי וג' מהאי. ואפשר עוד דדוקא לפי מה שנקטו שם בתחילת דבריהם שאם אין את אחד המינים אינו נותן תחתיו מהמין השני, נמצא שהדרשה מגדיל שנים גדילים ארבעה משמעותה מתייחסת לכל אחד מהמינים בפני עצמו, דהיינו שנים לבן ושנים תכלת (שביחד הם ארבעה). אבל לפי מסקנתם (כמו שהביאו מתחילה בשם רש"י) דלא מיפטר בתרי חוטי לחודייהו עד דרמי ד', ופירשו את המקור לזה מדרשה זו דגדיל גדילים, בין יש בו מין אחד או שנים, נמצא שעיקר הילפותא מתייחסת לכללות חוטי הציצית ולא לחלוקה בין המינים שבתוכה, ולכן דוקא לפי זה הקשו מגלן דבעינן דוקא שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת. (ולפי זה מה שסיימו שם שהש"ס שלנו חולק על הספרי, בהכרח אין כוונתם להדרשה הנ"ל דגדיל גדילים. ועיי' בעמק הנצי"ב פר' תצא בפס' גדילים תעשה לך).

נחשב כחסרון בקיום מצות הלבן אם אין כל הענף ממנו³. וגם מלשון הרמב"ם "שיהיה חוט אחד מהשמונה תכלת והשבעה לבן", אין הכרח שיש בזה קפידא על מנין חוטי הלבן⁴, אלא דבסתמא צובע בתכלת (שדמיה יקרים) רק את ההכרח, וממילא כל שבעת הנותרים הם לבן. (והרי כבר העירו האחרונים, שמהגמ' בעירובין צו ע"ב משמע שהחוט כולו צבוע בתכלת, דאם לא כן הרי חזותו מוכחת עליו שנצבע עבור הציצית ולא לגלימא. ואם אמנם יש ללמוד משם שעכ"פ חוט התכלת יכול להיות צבוע כולו, נמצא בהכרח שאין כוונת הרמב"ם בדוקא שבעה חוטי לבן, וא"כ אפשר דפחות משה נמי, שהרי לא חילק בזה הרמב"ם⁵).

ואולי יש לפרש בזה גם את לשון הרמב"ם (שם ה"א) "ואין לחוטי הענף מנין מן התורה", והכס"מ שם התקשה בדבריו, דבודאי יש מנין מה"ת לחוטי הכנף, דהיינו ארבעה חוטים הכפולים לשמונה, כמבואר גם ברמב"ם עצמו (שם ה"ו), ומוכח בגמ' דהיינו מה"ת מהדרשא דגדילים (ונחשב כמפורש בתורה). ע"ש. ורבותינו האחרונים כתבו בזה דרכים שונות בביאור דברי הרמב"ם⁶. אבל לפי האמור אפשר שאין כוונתו בזה לכללות הציצית, אלא למה שהקדים שם שהענף הוא הנקרא לבן. ולחוטי הלבן אין מנין מן התורה, כי גם אם יוסיף בחוטי התכלת

³ וגם אם להרמב"ם לא מועילים חוטי התכלת לקיים בהם מצות לבן, כדלקמן (אות ט'-י), מ"מ כל עוד יש בענף גם חוטי לבן מלבד התכלת, מקיים בזה מצות לבן ותכלת כתיקונם.

⁴ ואמנם מסתמא כיון שפירש בהדיא את שני צדדי המטבע נכון יותר לפרש דדוקא קאמר, אחד תכלת ושבעה לבן. אבל אין בזה הכרח (ובפרט שיש לזה טעם משום דדמיה יקרים כמש"כ בפנים), ואין לזה משקל כנגד ההוכחות דלאו דוקא קאמר (ובפרט לפמ"ש"כ בס"ד בסמוך לדייק כן מלשונו גופא בתחילת הענין).

⁵ ואמנם לפמשי"ת לקמן בס"ד (אות ח') דאפשר דמהני התכלת הנוסף במקום הלבן (לקיום מצות לבן), אין הוכחה מהגמ' בעירובין שם, כי גם אם צבוע כולו תכלת מועיל חציו לתכלת וחציו ללבן. אבל יש בזה עיקולי ופשוטי, כמשי"ת שם בעזה"ת.

⁶ ואין מדבריהם סתירה לעצם הדברים (שלא להצריך אליבא דהרמב"ם מנין קצוב לחוטי הלבן), אלא שפירשו בכוונת הרמב"ם על כללות חוטי הענף, ולא דוקא לגבי מצות לבן שבו (א"נ על כללות חוטי הציצית עם הפתיל).

להשלים לשיעור הכולל של ארבעה חוטים שפיר דמי⁷, ובלבד שיהיה גם ענף דהיינו לבן⁸ (ואולי מתבארת בזה גם לשון הרמב"ם שם "וזה הענף הוא הנקרא לבן, מפני שאין אנו מצוין לצבעו. והרי להרמב"ם [פ"ב ה"ח] חוטי הלבן צריכים להיות מצבע הבגד, דהיינו ממין הכנף. אלא דסגי במעט חוטים בצבע הכנף, וכללות הענף איננו מצוים לצבעו תכלת דוקא⁹). ולכן לא הדגיש שם הרמב"ם כלל את הקיצבה במנין חוטי התכלת והלבן, עד לסדר עשיית הציצית (שם הלכה ו'), מפני שאין קצבה זו לעיכובא, אלא שאין חיוב לצבוע יותר מחוט אחד מן השמונה (וכך יתפרשו גם דבריו בתשובתו לחכמי לונלי, המובאת בכס"מ ובמגדל עוז שם)¹⁰.

ה. ועי' בב"י (סי' יא סי"ב) בשם המהר"י אבוהב, שדקדק מדברי הרמב"ם שם שאם אין לו תכלת יטיל שני חוטי לבן (כפולים) בלבד (וא"צ להטיל לבן גם במקום התכלת החסר). והב"י הוכיח לעומתו מדברי הרמב"ם המפורשים (פ"א ה"ט) שצריך להטיל ארבעה חוטים (כפולים). ובכלל השגתו העיר, שהרי להרמב"ם לא היו מטיילין תכלת אלא חוט אחד, וא"כ אפילו למטונייה דהמהר"י אבוהב צריך להטיל לפחות שבעה חוטי לבן (כמו בהיות התכלת). ע"ש. אבל לפי המבואר יש טעם נכון לדברי המהר"י אבוהב, כי גם להרמב"ם אין הכרח בשבעה חוטי לבן

⁷ דהיינו שיועיל לקיים בזה בין מצות לבן ובין תכלת (ולא כדין המוסיף על שני חוטי התכלת אליבא דרש"י ותוס' [את"ל דלא אמרינן בהו לא יהא אלא לבן], שמועיל להשלים לגדילים רק לקיום מצות תכלת, כדלקמן אותיות ט'-י"א).

⁸ ואמנם היה מסתבר שצריך להיות לכה"פ חצי מהציצית לבן, ובפרט לפי דרכו של הרמב"ם שעיקר מהות הציצית, דהיינו הענף, הוא הלבן דוקא כנ"ל. מ"מ לפי דרך זו נמצא שלא הגביל הרמב"ם את השיעור בזה, ומשמע אפי' חוט אחד לבן מהני, וצ"ע. (וע"ע בסמוך אות ה' בביאור דברי המהר"י אבוהב, וי"ל).

⁹ ומ"מ אם גם לדעתו אין החיוב בצבע הבגד אלא מדרבנן (ובפרט לדעת בעל העיטור [ש"ב ח"ב] המובא בב"י [סי' ט' ס"ה] דלעולם לבן קודם לשאר הצבעונין), יתכן לפרש לשון זו גם לפי המבואר לקמן אות ח' דמהני הטלת חוטי תכלת עבור לבן (אלא שיש כנגד זה הוכחות מדבריו דלא מהני במקום לבן, וכמו שיתבאר שם אות י').

¹⁰ ולכל היותר י"ל שמנין זה בחוטי הלבן הוא מדרבנן (אבל אין לזה הכרח).

דוקא (אלא כדי להצטרף עם התכלת לשיעור שלם של גדילים שהוא ארבעה חוטים כפולים), וכיון שבלא"ה אין צורך בטלית זו בשמונה חוטים (שהרי אחד מהם הוא תכלת ואין לו), די בשיעור חוטי לבן המעכב. ומסתבר שגם להרמב"ם אין לפחות בחוטי הלבן (ועכ"פ כשאין חוטי תכלת המשלימים לשיעור גדילים) ממחצית השיעור השלם, דהיינו שני חוטים כפולים (וכעין מה שכתבו התוס' לפי דרכם במהות התכלת, בין לגבי התכלת ובין לגבי הלבן).

ומאידך אפשר שגם הב"י מודה ליסוד הדברים במנין חוטי הלבן שאינו מוכרח להיות שבעה חוטים דוקא, אבל לדעתו אין לזה מקום אלא כשמצטרף אליהם התכלת ומשלימם לשיעור ציצית שלמה. אבל אם בא לפחות מן המנין הכולל מפני חסרון התכלת (אפילו אם אמנם א"צ להטיל לבן במקום התכלת), אי אפשר לפחות אלא חוט אחד שהוא המנין המעכב בקיום מצות תכלת, ולא ניתן לקיים בו מצות לבן (ומ"מ מאחר שהוכיח הב"י מדברי הרמב"ם להצריך גם בזה שמונה חוטים כנ"ל, אין מקור מדבריו לחלוק על הנחת רש"י ותוס' וסיעתם להצריך להטיל לבן גם במקום התכלת החסר להשלים לשיעור גדילים. ולא דוקא מפני הטעם שכתב הב"י שם, שאין השביעי עומד אא"כ ראשו ארוך שיהא נכפל ליעשות חוט שמיני. ע"ש. ולכן בפשטות גם בחוט שמיני זה צריך שיעור כשאר חוטי הציצית, וכ"ש להיות יוצא מן הגדיל, כמשמעות סתימת דברי הרמב"ם שם).

ו. וגם אליבא דהראב"ד אין בזה הכרע, הן מסתימת לשונו (ובפרט מאחר שהעמיד את דבריו על דבריו הרמב"ם שהאחד תכלת והשבעה לבן, ואם בדברי הרמב"ם אין הכוונה לעיכובא במנין הלבן, יכולים גם דברי הראב"ד להתפרש כן בריוח), והן מסברא, כי בין אם לדעתו משמעות התכלת לעומת הלבן היא כהרמב"ם ובין כהתוס' יש מקום לצדד לכאן ולכאן כמשנ"ת בעזה"י. ובפרט לגבי החוט הנוסף בלבן לעומת התכלת, אפשר שאין עיכוב אם יצטרף לחוטי התכלת (וסו"ס לא יהיו בציצית חוטי תכלת יותר מהלבן, כמו לשיטת התוס'¹¹).

¹¹ ויש בזה גם טעם לפי שמוחם בלישנא דקרא (פתיל תכלת לעומת ציצית הכנף ממין הכנף), שהפתיל יכול להיות אחד או שנים (כמבואר מדברי התוס' לח ע"א), והשאר צריך להיות ממין הכנף (דהיינו לבן).

וביותר י"ל כן לפי מקור הדברים בספרי פר' שלח (עה"פ ועשו להם ציצית) (ולגי' הגר"א גם בספרי פר' תצא [עה"פ גדילים תעשה לך]), שעיקר השיעור בפרטי החוטים נאמר לגבי התכלת, דמפתיל משמע חוט אחד (וכמ"ש גם התוס' לח ע"א בביאור דברי הספרי שם), והילפותא להוסיף שלשה חוטי לבן היא מהפסוק גדילים. וי"ל דמגדילים לא שמעינן אלא על כללות הציצית דלא סגי בחוט אחד (תכלת), אבל אין בזה ילפותא על מנין חוטי הלבן דוקא¹² (וזהו גם לשון התוס' לח ע"א דמהספרי משמע "דחוד אחד מתכלת מהני", דהיינו שאינו אלא שיעור למטה, וכאמור).

ז. והסמ"ג (מ"ע כו, דק"ח ע"ב) כתב, "ארבע חוטין נותנים בכנף, שתים של לבן ושתים של תכלת, או שלשה של לבן ואחד של תכלת" וכו'. ופירש הב"י (ר"ס יא) דלא בעי למיחת לפלוגתא במילתא דלא נפקא לן מידי בהאי זימנא וכו'. ע"ש. אבל בערוה"ש (סי' ט' ס"ב) למד מדברי הסמ"ג אלו שאין קפידא בזה, ולא כמשמעות התוס' דשני חוטי תכלת בעינן לעיכובא. ע"ש (ובאמת אין הדברים רחוקים מדברי הב"י, כי אמנם י"ל דמשום פלוגתא דרבוותא הביא הסמ"ג גם צורה זו של שנים ושנים, אבל דוקא מפני שאין בזה חשש הפסד גם למ"ד שלשה ואחד). ולפי המבואר אין זו שיטה נוספת, אלא גם להראב"ד גופא (ואפשר גם להרמב"ם) אין בזה קפידא אם יתן חוט אחד תכלת או יותר¹³ (ועכ"פ כל שיהיו שני חוטי לבן). ואמנם לגבי גרדומין נקט הסמ"ג (שם, דק"ח ע"ד) כר"ת, שאין להכשיר (בנשתייר כדי עניבה) אלא כשנשאר אחד מהמינים שלם. ונפקא מינה גם כשמטיל הכל לבן, שלא להכשיר אלא כשנשארו שני חוטים שלמים. ע"ש. ולכאור' אי ס"ל במנין החוטים כהראב"ד (או כהרמב"ם) אין לתלות את השיעור בשני חוטים כלל (כמ"ש המשכנות יעקב סי' יח). אבל י"ל שגם לענין זה יש

¹² ויש לדון בזה מגירסת הגר"א בספרי פר' תצא שם, "גדילים זה לבן, מנין לרבות רביעית של תכלת" וכו'. ומ"מ י"ל דלאו דוקא כולם לבן, וכמשנ"ת.

¹³ ואמנם אפשר דהיינו מפני שחוטי התכלת הנוספים עומדים במקום לבן כדלקמן (אות ח'). אבל כיון דמייירי הסמ"ג בעיקר דין לבן ותכלת, ניחא טפי לפרש בדבריו שגם משום מצות התכלת גופא אין בזה קפידא, כמשנ"ת.

משמעות בכך שיכול להוסיף על חוטי התכלת על חשבון הלבן, והיינו עכ"פ עד שיהיו שוים במנינם, שנים ושנים. ומשום כך גם כשמטיל הכל לבן, יש להקל ולהחשיב שנים מהם במקום לבן ושנים במקום תכלת, ונמצא שאם נשאר שני חוטים שלמים נחשב כמין אחד שלם¹⁴.

ובלאו הכי י"ל לפי דיוק לשון הסמ"ג שם "ועכשיו שאין לנו תכלת אין נשאר דבר חשוב אא"כ ישאר **חצי החוטים** שלמים, וכשנפסקו שלשה חוטים שמא הרוב נפסקו". ע"ש. הרי שלא תלה את השיעור בכך שהשנים הם במקום תכלת (כמ"ש התוס' לח ע"ב ועוד ראשונים), אלא באופן כזה שהכל ממין אחד תלויה החשיבות במחצית הציצית גרידא¹⁵ (ומ"מ לקושטא דמילתא קשה לעמוד בבירור על דעת הסמ"ג בענין מנין החוטים, כי בהמשך דבריו שם נקט כהרמב"ם

¹⁴ ולכאור' צריך לומר כן גם אליבא דהרמב"ם, לפמ"ש הכס"מ (פ"א הי"ח) ובב"י (סי' יב ס"א) בפירוש השני אליביה, דס"ל כר"ת בדין גרדומין, שאפילו נשתייר בחוטים כדי עניבה אין להכשיר אלא כשנשאר מין אחד שלם. ולכאור' לפי דעת הרמב"ם שהתכלת אינו אלא חוט אחד, בהכרח אין דבריו שוים לגמרי לר"ת, שהרי אין החלוקה בין המינים שוה במנין (וכמו שתמה בזה המשכנות יעקב סי' יח הנ"ל על הבי"י). ויש בזה סיוע למה שכתבתי לעיל אותיות ד'-ה' בדעת הרמב"ם (והב"י אליביה) שאין עיכוב בחוטי הלבן שיהיו שבעה דוקא (ומסברא נקט הב"י שיהיו עכ"פ שני חוטים שלמים, כמש"כ אליבא דהסמ"ג).

אכן אפשר שלא השוה הב"י (בפירוש זה) דעת הרמב"ם לר"ת, אלא באופן שהטיל מתחילה את שני המינים כראוי, ונשאר במציאות מין אחד שלם. אבל במה שהוסיף ר"ת לפ"ז דה"ה באופן שעשה כל החוטים לבן, יש להחשיב כאילו נשאר מין אחד שלם אם נשאר מנין החוטים הראוי לו, בזה אין דעת הרמב"ם כר"ת (וכעין המבואר בכס"מ ובב"י שם אליבא דהרמב"ם בפירוש הראשון והשלישי, שיש להקל יותר אם נשאר מין אחד שלם במציאות לבין אם עשה מתחילה כל החוטים ממין אחד). ואע"פ שהב"י שם סתם דבריו, ולא פירש דלפ"ז להרמב"ם אם היו כולם ממין אחד פוסל מיעוט חוט אחד אפילו נשאר בו כדי עניבה. וגם בסיכום הדברים לדינא כתב שאין הכרע בדברי הרמב"ם האם כר"ת או כהרא"ש. מ"מ אפשר כיון שבלא"ה למעשה לא הכריע מכח זה כר"ת, וכמו שסיים שם שהואיל ואין הכרע מדברי הרמב"ם יש לפסוק מדינא כהרא"ש, לכן לא האריך לפרש את הדין לפירוש זה אליבא דהרמב"ם בזמן הזה שעושים הכל ממין אחד (ודוקא להפירוש הראשון והשלישי חילק בזה בהדיא, כדי להעמיד ככה"ג את דברי הרמב"ם בהל' י"ח שעמד עליהם שם).

¹⁵ אבל יתכן לפרש דבריו גם לפי מה שיתבאר לקמן אות י"ג אליביה במשמעות השלמת חוטי הלבן לגדילים במקום התכלת, שאינם מועילים אלא אם כן ראויים למצות לבן עכ"פ, ונמצא שאינם כמין בפני עצמו. ובפרט לפי דברי החזו"א (המובאים שם) שבכה"ג יש לכלל החוטים דין לבן. ע"ש.

שמצות התכלת היא לכורכו על הענף¹⁶. ומאידך בסדר עשית החוליות הביא שם דעת הראב"ד ודעימיה שעושה חוליא של לבן וחוליא של תכלת כסדר. ויש בזה סיוע לדברי הב"י דלא נחית הסמ"ג להכריע בענין זה [אכן לדעת הנצי"ב דלעיל אות ב' אין הדברים סותרים זה לזה].

האם יכולים חוטי התכלת לשמש גם למצות לבן

ח. ובאמת גם באופן שאין משמעות בחוטי התכלת היתרים להוסיף במצות התכלת, לכאור' י"ל שיועילו לקיים בהם מצות לבן, דבמאי גרעי לענין זה מחוטים הצבועים בצבעים אחרים, ועל דרך מה שאמרו (מנחות מ.) לגבי קלא אילן "ולא יהא אלא לבן". ובזה יתבארו לנכון דברי השאילתות (ר"ס קכז) "דמחייבין דבית ישראל מרמא חוטי דתכלתא על ארבע כנפתא דכסותהון וכו'. מצוה בתכלת, ואי ליכא תכלת רמי לבן ושפיר דמי" וכו'. ע"ש. ומשמע דאי איכא תכלת מטיל הכל תכלת, ולכאור' סותר לסוגיות מפורשות שהמצוה כוללת גם לבן (והנצי"ב בהעמק שאלה שם נדחק בזה, דלא דק השאילתות בלשונו, כיון שגם בימיו כבר לא היה מצוי התכלת. ע"ש)¹⁷. אבל לפי האמור יכול לקיים בזה גם מצות לבן בחוטי התכלת היתרים. וכיון שבחלק מהחוטים בהכרח להטיל תכלת, למה לא יעשה כבר כולם תכלת (ועכ"פ די בזה לתת טעם דלא נחית השאילתות לפרש בהדיא שיהיה מקצתם לבן).

ולפי דרך זו, גם אם לדעת הרמב"ם אי אפשר להחשיב למצות תכלת יותר מחוט אחד, מ"מ אין הכרח שיהיו השבעה לבן. ולשונו (פ"א ה"ו) הנ"ל "ויהיה אחד משמונת החוטים חוט תכלת והשבעה לבן", היינו מצד עיקר דינם (וכלשונו שם ה"א: "הנקרא לבן מפני שאיננו מצוים לצבעו"), וגם בסתמא דמילתא הכי הוא (שהרי התכלת דמיה יקרים)¹⁸.

¹⁶ ואף לא העתיק שם את לשון הרמב"ם כצורתה (כדי שנאמר דסרכיה דהרמב"ם נקט שם), אלא שינה וצירף כמה לשונות מדבריו לענין אחד. ויש לדחות.

¹⁷ ועי' בזה לעיל (הערה 1).

¹⁸ ובפרט לדעתו (פ"ב ה"ח) שחוטי הלבן צריכים להיות צבועים בצבע הבגד, ואין יתרון בזה לתכלת על צבע אחר (וכבר העירו בזה).

ט. איברא לרבי שהלבן מעכב את התכלת (כשם שהתכלת מעכב את הלבן), ולדעת רש"י ותוס' (לח ע"א) ועוד ראשונים, בהכרח היינו אפילו מטיל ד' חוטי תכלת (כי אלמלא כן אינו מקיים מצות ציצית כלל אפילו לרבנן), מוכח שאין חוטי התכלת היתרים יכולים לשמש למצות לבן¹⁹, וכמו שהעיר בזה²⁰ הקרן אורה (מנחות לח)²¹. ולכאור' יש ללמוד מזה גם לרבנן דקי"ל כוותיהו, שאע"פ שאינם מעכבים זה את זה, ואם מטיל ארבעה חוטי תכלת מקיים בזה מצות תכלת, אבל מצות לבן אינו מקיים בהם.

¹⁹ ופשוט שלפ"ז לא סגי במעט לבן, אלא כל אחד מהסוגים צריך להיות כפי המנין הראוי לו, דהיינו שיעור שלם של מין כנף ושיעור שלם של תכלת. וכמו כן מסתבר שאין החסרון בחוט התכלת למצות לבן תלוי באפשרות לקיים בו בפועל מצות תכלת, אלא בעצם מציאותו. ולכן גם אם לא נצבע לשמה וכי"ב שהוא פסול למצותו, אינו מועיל למצות לבן (לפי הוכחה זו מרבי). אבל חוט שלא נצבע כראוי (בסוג הגוון וכי"ב) באופן המעכב, מסתבר שנחשב לענין זה כלבן או שאר צבעונין.

²⁰ ומה שתלה הקרן אורה שם את הדבר ברש"י, היינו בעיקר משום המבואר ברש"י דמירי כשנותן ארבעה חוטי תכלת כנ"ל. אבל לאו לאפוקי שיטת הרמב"ם (שהביא שם בסמוך) לגבי מנין חוטי הלבן והתכלת, שאין לה ענין ביישוב קושיא זו אליבא דרבי. (ואדרבה דעת הקרן אורה בהמשך הסוגיא שם אליבא דהרמב"ם ע"פ סברת הכסף משנה [פ"א ה"ד], דלא מהני חוטי התכלת היתרים אפילו להשלים לגדילים לקיום מצות תכלת גרידא, וכמובא לקמן אות ט"ו).

²¹ ועי' לשונו שם (לח ע"ב): "דמשמעות הכתוב הכי הוא, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, משמע דהפתיל לחוד יהיה תכלת, אבל לא כל הציצית". ולכאור' יותר הוה ליה לתלות את הדבר בפירוש חז"ל על "הכנף", שהוא הלבן (כמ"ש בגמ' לח ע"א ולט ע"א), שלא ישמש כל אחד מהם אלא לענינו הוא ולא לחברו. (וגם נידון הקרן אורה שם לגבי טלית שכולה תכלת, נכלל בדיוק זה מלישנא דקרא, שגם בכה"ג לא ישמש התכלת עבור דין מין הכנף [דהיינו לבן]). וכנראה נסמך בזה על לשון הכסף משנה (פ"א ה"ד) דלקמן (אות טו) בביאור דעת הרמב"ם אפילו לגבי קיום מצות תכלת גרידא, שאי אפשר לה בלא חוטי לבן דוקא (וזהו גם דרכו של הקרן אורה שם אליבא דהרמב"ם, כמובא לקמן שם). והעמיד כאן סברא זו (גם לפי פשוטות הסוגיא) לגבי מצות הלבן עכ"פ, שאי אפשר לקיימה בחוטי תכלת.

(ובאמת, לפי מה שיתבאר להלן אות י"ז בכוונת הכסף משנה, לשונו מדויקת היטב, כי אין כוונתו לאפוקי קיום מצות לבן בחוטי תכלת, אלא לאפוקי הטלת חוט תכלת יחיד בלא ענף דהיינו הציצית [כמ"ש הרמב"ם שם ה"א]. אבל לענינו [וכן לדרכו של הקרן אורה בדעת הרמב"ם] שיש ציצית, והנידון הוא רק באופיה לקיום מצות לבן [או תכלת], הדבר תלוי בדיוקא דקרא בתיבת "הכנף" לעומת פתיל תכלת וכאמור).

ומ"מ יד הדוחה נטויה לומר דדוקא לרבי דמעכבים זה את זה, ומשום דוראיתם אותו משמע דאיכא תרוייהו בחד (כמ"ש בסוגיא לח ע"א), דהיינו מין הכנף שהוא הלבן (כמ"ש בגמ' לח ע"א ולט ע"א) עם פתיל תכלת המוזכר בפני עצמו. אבל לרבנן דוראיתם אותו משמע גם כל חד לחודיה, נמצא שאין צורת המצוה תלויה בצירוף תכלת עם לבן דוקא, אלא הליבשה מחייבת כל אחד מהם כפי מה שיש לו, אין הכרח שיעמדו כמינים חלוקים, והתכלת המיותר לא גרע מלבן או צבוע בשאר מיני צבעונין. וגם לפי המבואר ברש"י ותוס' הנ"ל, דלרבנן נמי אי אפשר לקיים לבן או תכלת אלא בארבעה חוטים שלמים, מתפרש דין המשנה "הלבן אינו מעכב את התכלת" מצד צורת החוטים, שאין חוטי הלבן מעכבים (וזה עצמו אינו אלא לרבנן שגם לגבי הקיום אינם מעכבים זה את זה), אבל מקיים בזה גם מצות לבן בחוטי התכלת היתרים²² (וגם לשון רש"י שם "ואי עביד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן יצא", יכולה להתפרש בכל אחד מהם כענינו)²³.

י. ובמנחות מא ע"ב: "ת"ר טלית שכולה תכלת, כל מיני צבעונין פוטרין בה, חוץ מקלא אילן". ובברייתא אחרת שם: "טלית שכולה תכלת, מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה. וקלא אילן לא יביא, ואם הביא כשר". ולכאור' אפשר לפרש לשונות אלו בדרך רשות, שבמקום הלבן יוכל לתת גם מיני צבעונין אחרים (אע"פ שגם צבע הכנף והבגד הוא תכלת), וא"צ דוקא תכלת (שדמיה יקרים). ודוקא קלא אילן לא יעשה משום חשש מכשול (כמ"ש רש"י שם בפירוש הראשון). אבל

²² וכעין זה לדעת הרשב"א בתשובה (דלעיל הערה 1), דלרבנן אין צורך כלל בצבע ממין הכנף, וכשמטיל תכלת בלבד אין חסרון כלל בקיום, ובהכרח מתפרשת המשנה בדין זה מצד צורת החוטים גרידא (ומשא"כ ברישא דהתכלת אינה מעכבת את הלבן, שלא קיים בזה מצות תכלת אלא לבן בלבד). אכן לדידיה עדיפא, דלעולם אין כלל משמעות נוספת של קיום המצוה בחוטי לבן, וכשאינו מטיל לבן נחשבים כולם כחוטי תכלת (ולא משום שחוטי התכלת היתרים עומדים במקום הלבן), ועל זה שנינו שהלבן אינו מעכבו. וע"ע לקמן הערה 37.

²³ ולפי זה ניחא לשון ר' יוחנן בן נורי בגמ' לח ע"ב "אין לו תכלת מטיל לבן", ולא קאמר נמי איפכא, אין לו לבן מטיל תכלת (שעמדו בזה האחרונים כדלקמן הערה 42), כי גם אם יש לו לבן רשאי להטיל כל החוטים תכלת, ומקיים בזה הן תכלת והן לבן כמשנ"ת.

רש"י שם (ד"ה מביא תכלת) פירש, "ואע"ג דהאי תכלת הוי מין כנף, אפילו הכי שני מינים בעינן, דאזלינן בתר רוב טליתות" (וכעין זה ברש"י שם ד"ה כל מיני צבעים על הברייתא הראשונה). הרי דבעינן דוקא מין נוסף (מדין לבן) מלבד התכלת²⁴ (ובפשטות משמע מסתימת הדברים דהיינו גם לרבנן שאינם מעכבים זה את זה).

וביותר להפירוש השני ברש"י שם (שעליו כתב רש"י "ועיקר"), בטעם הפסול בקלא אילן לענין זה, "דהא אשני מראות שבה קפדינן, ואלו מראיהן שוין". ועל אחת כמה וכמה חוטי תכלת עצמם שהם פסולים לדין מין הכנף (ודוקא לענין החוטים הראויים לתכלת אמרו בגמ' מ. לגבי קלא אילן "לא יהא אלא לבן" [וע"ע לקמן אות יג]²⁵). וגם מלשון הרמב"ם (פ"ב ה"ח) נראה דבדוקא קאמר לעשות לבן שלה משאר מיני צבעונין ולא מהתכלת, ואפילו קלא אילן וכיו"ב אסור מפני שדומה לתכלת (וכהפירוש השני ברש"י)²⁶. ומוכח דלרבנן נמי אי אפשר שיעלה התכלת במקום לבן, כמו לרבי.

יא. אכן התוס' שם כתבו "למאי דפירש בקונטרס (בפירוש בתרא) דקלא אילן במקום לבן פסול משום שדומה לתכלת ואין כאן שני מינים, קשה מאי פריך

²⁴ וגם בזה עמד הקרן אורה (לח ע"ב ומא ע"ב), ופירש משום דמקרא משמע דפתיל תכלת יהיה דבר לעצמו, ולא יהיו כל החוטים ממנו (וכמובא לעיל הערה 21 בשמו).

²⁵ אכן בלא"ה מסתבר דלענין קלא אילן בודאי אין זה אלא מדרבנן [ועכ"פ בכה"ג שהם מצבע הבגד], מפני שנראה כתכלת שאי אפשר לקיים בו דין מין כנף (אבל מדאורייתא אין קלא אילן שוה לתכלת כלל אלא כשאר צבעונין). וכן נראה טפי מלשון הרמב"ם (פ"ב ה"ח) "מפני שהוא נראה כתכלת". וכן מלשון הכסף משנה שם בביאור דבריו. (ואע"פ שגם אם הפסול הוא מדאורייתא ענינו משום המראה, מ"מ משמעות הלשון קרובה יותר לפסול דרבנן). וכן מתבאר מהב"י (סי' ט' ס"ה) "דעד כאן לא קאמר אלא בזמן שהיה תכלת נוהג, כדי שלא יהא נראה שלא הטיל לבן אלא תכלת לבד, אבל האידנא דאין לנו תכלת אין חילוק בין צבע תכלת (דהיינו קלא אילן וכיו"ב) לשאר צבעונין" וכו'. ע"ש.

²⁶ וכן מבואר מדברי הכסף משנה שם בדעת הרמב"ם (והביא כן גם מהמהר"י בן חביב), הן לגבי התכלת עצמה והן לגבי קלא אילן, וכפירוש בתרא ברש"י, וכ"ה בהדיא בקרן אורה מא ע"ב (אכן לדעתו הרי בלא"ה מוכח מהרמב"ם [פ"א ה"ד] דלא מהני תכלת לחוטי לבן כלל, ואפילו להשלים למצות תכלת, וכדלקמן אות ט"ו).

(סתירה בין הברייתות בדין קלא אילן), דילמא האי ברייתא (דבדיעבד כשר) כרבנן דריש פרקין דאמרי אין הלבן מעכב את התכלת". והקרן אורה (שם) העיר על דבריהם, "דלרבנן נמי צריך לקיים מצות שני המינים, ועוד דאם כן אפילו כולה תכלת נמי כשר ומאי אריא קלא אילן". ע"ש. אבל בדעת התוס' י"ל משום דלרבנן אפילו עשה כולה תכלת מהני גם לדין לבן, ולא בעינן שני מראות דוקא (ודין הברייתא בטלית שכולה תכלת מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, היינו רשות כנ"ל). ומ"מ גם לפי דרך זו דבריהם סתומים קצת, וקשה להעמיד על זה יסוד לדינא.

ועי' גם בס' החינוך (מצוה שפו) "וכן בזמן שהתכלת נמצא, מי שלא היו לו **חוטים לבנים** יכול להטיל תכלת בסדינו ומתעטף בו ומברך עליה". וכן הוא בב"י (סי' יב ס"א) ובכסף משנה (פ"א הי"ח) ובפי' הרד"ע על הרמב"ם (פ"א ה"ד) והיד הקטנה (שם), שאין להטיל כל החוטים תכלת אלא כשאין לו לבן, ובזה מתיישבים בפשיטות דברי הרמב"ם שם (כמובא לקמן אות ט"ז). ומוכח שאינו מקיים בזה אלא מצות תכלת, ולכן דוקא כשאין לו חוטים לבנים.²⁷

האם חוטי התכלת הבאים במקום הלבן מועילים להשלים לשיעור גדילים

יב. ועל כל פנים גם אם אמנם חוטי התכלת היתרים אינם מועילים לקיום מצות לבן, אבל הם משלימים לקיום מצות תכלת (לפי מאי דקי"ל כרבנן דאינם מעכבים זה את זה), וכמפורש ברש"י במשנה (לח ע"א) אליבא דרבנן: "דאי עביד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן יצא". ולכל הפחות מצות תכלת בודאי יצא בזה, מפני צירוף חוטי התכלת שבאו במקום הלבן (כמו אם עשה ארבעתן לבן, שהחוטים הנוספים במקום התכלת מועילים להשלים ללבן). וכן הוא בס' החינוך (מצוה שפו) הנ"ל (וסיים "ומתעטף בו ומברך עליה", לומר שיש לו בזה מצוה גמורה, ורשאי גם ללבוש את הבגד, כיון שאין לו לבן, כמו אם אין לו תכלת ומטיל לבן לבדו).

²⁷ ולפי זה מתפרשת לשון ר' יוחנן בן נורי בגמ' לח ע"ב, שהזכיר רק "אין לו תכלת מטיל לבן", משום דבסתמא מילתא דלא שכיחא היא שיהיה תכלת ולא יהיה לבן, וכדלקמן (אות ט"ז).

ובטעמא דמילתא כתבו התוס' (לח ע"א) "משום דדרשינן גדיל שנים גדילים ארבעה, בין יש בו מין אחד בין יש בו שני מינים". ועל פי זה כתבו התוס' שם, שגם לפי הס"ד בגמ' (לח ע"ב) שאם הקדים תכלת ללבן חיסר מצוה דלבן (אע"פ שהטיל גם לבן), מ"מ להכשיר תכלת מיהא מהני לבן, דקרינן ביה גדילים ארבעה" (ואינם נחשבים כחוטאים פסולים לגמרי לציצית, וכאילו לא היו שם כלל, כפי שהבינו התוס' בקושייתם שם מפשטות לשון הגמ' "חיסר מצוה דלבן" [ועי' רש"י שם ד"ה אילימא חיסר]). הרי שאפילו חוטאים הניתנים בפסול (שאינם מועילים למצוותם הפרטית בתורת לבן [וכ"ש לתכלת]) מועילים להכשיר הגדילים²⁸, וכ"ש חוטי תכלת מיותרים, אע"פ שכעת אינם משמשים למצות תכלת כלל (ולענין זה עכ"פ בודאי לא גרעי מלבן)²⁹.

ועל אחת כמה וכמה שאם פחת בחוטי התכלת מהשיעור הנדרש (כגון שהטיל חוט תכלת אחד עם שבעה חוטי לבן, לדעת רוב הראשונים דלא סגי

²⁸ ואמנם בודאי חוט הפסול לציצית (כגון שלא נטוה לשמה) אינו מועיל אפילו לצירוף בעלמא להכשיר הגדילים (כי גם משמעות הכשר הגדילים היא מגוף צורת המצוה, וכל תנאי המצוה בכללותה נוהגים גם בזה), ואין הדברים אמורים אלא כלפי דיני פרטי המינים שבציצית (דהיינו לבן ותכלת). ואלו הם דברי התוס' דלענין שם גדילים אין פסול בחסרון הקדמת הלבן, כי אין פסול זה אלא בדין הפרטי דמין הכנף, אבל הם ראויים וכשרים עדיין לכללות מצות ציצית, ולכן מצטרפים עם חוטי התכלת לקיום מצות תכלת מיהא.

²⁹ וכמו כן מסתבר שלענין זה מועיל גם חוט תכלת שלא נצבע לשמה (אע"פ שהוא פסול למצוותו), בין השלים לגדילים לקיום מצות לבן (עם חוטי לבן) ובין למצות תכלת (עם חוטי תכלת כשרים כשיעורם). כי אינו אלא במקום לבן (ולא יהא אלא קלא אילן דמהני לזה). אלא שלהצטרף עם חוטי תכלת (למצות תכלת) לא עדיף מקלא אילן שפסלוהו לענין זה בסוגיא מא: הנ"ל.

אכן לדעת הסמ"ג (דלקמן אות יג) אפשר דמדאורייתא לא מהני חוט תכלת שלא נצבע לשמה להשלים לגדילים למצות תכלת, כיון שאינו כשר לתכלת (אם כי יש לחלק דענין לשמה שאינו מתבטא בצורת החוט קיל טפי לענין זה). ועכ"פ מדרבנן הרי בלא"ה הוא פסול לזה, דומיא דקלא אילן, וכאמור.

ועכ"פ חוט תכלת שלא נצבע כראוי (וניכר עליו הדבר) מסתבר שדינו כחוטי שאר גוונים לכל דבר, בין לעמוד במקום חוטי הלבן (כדלעיל הערה 19), ובין להשלים לגדילים (ואפשר שגם לענין הגזירה בחוטי קלא אילן עם חוטי תכלת כשרים הנ"ל, אין בו, כיון שניכר ההבדל ביניהם. אבל לפי מה שכלל הרמב"ם [פ"ב ה"ח] בענין זה גם שחור, אולי גם זה בכלל. ועי' בכסף משנה שם).

בהכ"י), שאע"פ שאינו מקיים בזה מצות תכלת כתיקונה (אלא לכל היותר בגדר חצי שיעור), מ"מ מצטרף להשלים לשיעור גדילים עם שאר חוטי הלבן לקיום מצות לבן עכ"פ³⁰. וכמו כן אם הטיל שלשה חוטי תכלת ואחד לבן, קיים עכ"פ מצות תכלת (ולא גרע חוט הלבן לענין זה מחוט תכלת נוסף). ופשוט.

יג. ולכאור' יש ראייה לזה משיטת רש"י (מא ע"ב) והרמב"ם (פ"ב ה"ח) והראב"ד בהשגות (שם) וסיעתם להצריך לדין מין כנף שיהיו החוטים מצבע הבגד דוקא (והתוס' שם כתבו דשמא לא הוי אלא מדרבנן משום נוי, אבל בסמ"ג [מ"ע כז, דק"ט ע"א] ובתשו' הרשב"א [ח"ג סי' רפ] משמע דלשיטת רש"י היינו מדאורייתא). והרי מבואר בגמ' (מ ע"א), שחוטי קלא אילן הניתנים בסדין, במקום תכלת (עם חוטי הלבן) מועילים עכ"פ לקיום מצות לבן (דלא יהא אלא לבן). ונמצא שגם חוטים כאלו (שאינם ראויים מצד עצמם לדין מין כנף³¹) מועילים להשלים לשיעור גדילים³².

ובאמת הסמ"ג (מ"ע כז, דק"ט ע"א) הוכיח מהגמ' שם שאין משמעות לצבע החוטים בקיום מצות לבן (דלא כרש"י ודעימיה). והרי הנידון בסוגיא שם הוא

³⁰ וכיהודה ועוד לקרא, יש להוסיף גם קצת ראייה לזה מרש"י (מא ע"ב) בסוגיא דטלית שכולה תכלת הנ"ל, דלפירוש קמא החסרון בחוטי קלא אילן (במקום הלבן) הוא דילמא סבר איניש אחרינא דכל חוטיה תכלת, וכי מצריך לטלית אחריתי שקיל תרי חוטים מהכא ונותן שם עם לבן, ותחת אלו יתן לבן. ונמצאת אחת מהן נפטרת בקלא אילן לשום תכלת, ושדי קלא אילן עם לבן בציצית, והוי כלאים בלא מצוה. ע"ש. ואם חוט תכלת אחד עם שלשה חוטי לבן אינו משלים לקיום מצות לבן עכ"פ, הרי יש לגזור בזה משום ביטול מצות ציצית גופא (אפילו בלא כלאים), שמא משני החוטים שיטול יהיה רק אחד מהם תכלת אמיתי, ונמצא בכל אחד מהטליתות שני חוטי לבן, חוט תכלת וחוט קלא אילן. ומוכח שגם חוט התכלת (שאינו נחשב למצות תכלת מפני החסרון בשיעור) מועיל להשלים לגדילים לקיום מצות לבן עכ"פ.

³¹ ובסתמא סדין הוא לבן, כמבואר בגמ' לח ע"ב וברש"י ותוס' שם.

³² וביותר לפי הפירוש השני ברש"י (מא ע"ב) וכן הרמב"ם הנ"ל (אות י') דקלא אילן פסול בכל אופן לדין מין כנף (אפילו בטלית שכולה תכלת), מפני שיש בו מראה תכלת. ונמצא שאינו ראוי לא ללבן ולא לתכלת, ואעפ"כ מועיל להשלים לגדילים (עם חוטי לבן) למצות לבן. אבל כבר נתבאר בס"ד לעיל הע' 28, שגם לרש"י והרמב"ם אין זה אלא פסול דרבנן, וכ"ש לפ"ד הב"י המובאים שם, שאין זה אלא בצירוף לחוטי תכלת, ומשא"כ בנידון הגמ' מ ע"א הנ"ל דמיירי בצירוף עם חוטי לבן.

לגבי החוטים העומדים במקום התכלת כנ"ל (ובארצות החיים [סי' ט' המאיר לעולם ס"ק לבן ובחזו"א [סי' ג' ס"ק כה] יישבו כן באמת את שיטת רש"י והרמב"ם), וצריך לפרש כוונת הסמ"ג דמ"מ אלמלי היו פסולים לדין לבן לא היו מועילים להשלים לשיעור גדילים עם חוטי הלבן (וכעין זה כתב החזו"א שם בביאור דעת הסמ"ג). אבל מדברי רש"י ודעימיה למדנו להכשיר בזה וכאמור. ומ"מ גם לדברי הסמ"ג הרי חוטי לבן מועילים במקום התכלת להשלים למצות התכלת, וה"ה חוטי התכלת במקום לבן למצות התכלת. ואע"פ שאינם משמשים בזה למצוותם העיקרית (שהרי עיקר המצוה היא בלבן עם תכלת כל אחד כשיעורו), מ"מ לענין השלמה מועילים גם הם. ועל אחת כמה וכמה אם הטיל בחלק מחוטי ההשלמה מהמין הראוי לו כפי עיקר המצוה (כגון חוט אחד של תכלת עם שלשה לבן, או חוט אחד לבן עם שלשה תכלת) שמועיל עכ"פ להשלים לשיעור גדילים לקיום המצוה במין הנמצא בשלמותו כמשנ"ת (ואולי גם לפי סגנון החזו"א [שם] אליבא דהסמ"ג "שיש לכל ד' החוטים **דין לבן**", היינו רק לאפוקי חוטים שאינם ראויים בטלית זו לא ללבן ולא לתכלת. אבל אם הטיל חוט תכלת במקום הראוי לו, אין צורך אלא בשלשה בחוטי לבן. והתכלת הניתנת במקומה, גם אם אינה משמשת לעיקר יעודה, אבל לא גרעא מלבן הניתן כעין שם תשלומין³³).

יד. ואמנם מצד טעם זה נמצא שאם מוסיף על חוטי התכלת על שיעורם הראוי, אינו מקיים אלא מצות תכלת, ומתבטל בטלית זו ממצות לבן (וה"ה להיפך אם פוחת ממנין חוטי התכלת המעכב, אינו מקיים בזה אלא מצות לבן). והרי גם לרבנן שאין התכלת והלבן מעכבים זה את זה, אין היתר ללבוש את הבגד אלא כשאין לו את המין האחר, וכלשון הגמ' לח ע"ב: "**אין לו תכלת מטיל לבן**", וכן הוא בלשון הרמב"ם (פ"א ה"ד) והחינוך (מצוה שפן) דלעיל (והנחה פשוטה זו מבוארת גם מדברי השאגת אריה [ס"ס לבן] והמשכנות יעקב [ס"ס יח] והקרן

³³ והגע בעצמך, הרי אם יתן אם יתן שני לבן ושנים תכלת קיים כראוי את שתיהן כיון שיש בכל אחד מהם כשיעורו. וגם אם יתן ארבעה חוטי תכלת או לבן יצא עכ"פ יד"ח אותו מין (אליבא דרבנן), ואטו מפני שהוסיף מאותו מין עוד חוט אחד (וצריך עמו חוט מהמין השני להשלים לגדילים) לא יצא יד"ח כלל.

אורה [לח ע"ב ומא ע"ב] וביד הקטנה [פ"א סק"ד] ועוד אחרונים³⁴). אבל כשהנושא הוא לדין שאין לנו הכרעה ברורה במנין חוטי התכלת לעומת הלבן,

³⁴ ואמנם השאגת אריה שם תלה את הדבר במחלוקת הר"י וה"ר שלמה מדרויש המובאת במרדכי (הלכות קטנות סי' תתקמד) בדין לבישת בגד ד' כנפות בלא ציצית, דלה"ר שלמה יש בכלל מצות ציצית איסור בלבישת בגד בלא ציצית (אפילו אם הוא אנוס מלהטיל בו ציצית). ולדעת הר"י אין זה אלא חיוב דרמי עליה להטיל ציצית, ולכן אין איסור בלבישה אלא כשיש לו אפשרות להטיל ציצית ונמצא בלבישה עובר בביטול עשה. אבל כשאנו יכול לעשות בו ציצית (כגון בשבת) אינו עובר בעשה, וממילא מותר בלבישה. ע"ש (ועי' בשו"ע סי' יג ס"ג ובנו"כ שם). ומיהת לבישת בגד בחוטי לבן בלא תכלת בזמן הזה, הוכיח השאגת אריה כהר"י. ע"ש. אבל הרי גם לדעת ה"ר שלמה (ועמו רבים מרבתינו האחרונים שלא קיבלו את דברי הר"י לדינא) בודאי שאין איסור ללבוש בזמן הזה בגד בלא תכלת. וגם הפמ"ג (בפתיחה להל' ציצית) תלה את הדין במחלוקת זו רק למ"ד לבן ותכלת מעכבים זה את זה. ע"ש. והגרי"פ פערלא בספר המצוות להרס"ג (מ"ע ד', דפ"ו ע"א) תמה עליו, דהא גם למ"ד אין מעכבים זה את זה, מגלן שיהיה מותר ללבוש לכתחילה אע"פ שמבטל לאידך בידיים. ע"ש.

וכנראה שבאופן שמקיים את המצוה עכ"פ באחד מן המינים מודה ה"ר שלמה לסברת הר"י שאין איסור בלבישה אלא מכח חיוב העשיה בפועל המוטל עליו. וטעמא דמילתא, משום שהלבן והתכלת שורשם אחד לקיום מצות ציצית (ובפרט לפמ"ש הרמב"ם [פ"א ה"ה] שאע"פ שאין אחד מהם מעכב את חברו, אינן שתי מצוות אלא מצות עשה אחת וכו'. ע"ש), וכל שיש בבגד ציצית ממין אחד מהם מקיים בבגד זה מצות ציצית. ואין איסור לבישה על בגד שמקיים בו את המצוה, אלא חובה הוא דרמי עליה להשלים את המצוה כתיקונה בשני המינים. וכשהוא אנוס מלקיים, כגון שאין לו, מותר ללבוש לכתחילה. (וי"ל דהא גופא נכלל בדינא דאין מעכבין זה את זה, שאע"פ שהם חלקי אותה מצוה מועיל כל אחד מהם להחשב קיום המצוה, אע"פ שאינה בשלמותה, וממילא אין איסור לבישה כנ"ל. וגם לפי מה שצידד הגרי"פ פערלא שם, דלרבנן לא אייתר קרא דוראיתם אותו ללמד דאין מעכבים זה את זה, אלא עיקרו מסברא לפי פשטיה דקרא דכתיב ציצית בכל חד מינייהו באנפי נפשיה, ומשמע דבחדא מינייהו נמי ציצית מקריא [ומוראיתם אותו ליכא למשמע דמעכבין זה את זה, דמשמע נמי כל חד לחודיה]. ע"ש. סוף סוף מסברא זו גופא למדנו שנחשב בכל אחד מהם כמקיים מצות ציצית כנ"ל. וכ"ש לפי מה שהביא שם מכמה ראשונים דילפותא גמורה היא מקרא דוראיתם אותו. ועי' גם בתשו' הרא"ש [כלל ב' סי' ט'] שהזכיר בזה הלכה למשה מסיני [והביאו הב"י סי' יג ס"א]. ואכמ"ל). ולכן הקשה הפמ"ג (שם) דוקא למ"ד מעכבין זה את זה, שמדאורייתא אינו מקיים בבגד זה כלל מצות ציצית, וא"כ להר"ש יש בו איסור לבישה אע"פ שהוא אנוס. אבל לרבנן דקי"ל כוותיהו מקיים בלבישה זו מצות ציצית, ובכה"ג אין איסור בלבישה אם אנוס הוא, אע"פ שיש עליו חיוב גמור מדאורייתא להשלים גם את המין השני כמשנ"ת (ולכל היותר י"ל שיש בזה גדר דחיה מסוימת, דכיון שבלבישה זו מקיים עשה זה גופא דציצית, דוחה בזה את איסור הלבשה מכח ביטול המין השני. ועדיף מדחית עשה לעשה אחר, שדנו בו בענייננו השאגת אריה [שם ובסי' לג] וכן הגרי"פ פערלא שם. כי כאן הכל נובע מאותו עשה, וקיום מקצתו תוך כדי ביטול מקצתו בידיים, עדיף מביטול כולו אע"פ שאינו מחויב בזה).

אין מקום להימנע מלהטיל חוטי תכלת כפי אחת השיטות, שהרי בין אם יוסיף על המנין הנדרש אליבא דאמת, ובין אם יפחות ממנו (וכ"ש אם לא יטיל תכלת כלל), אין בידו אלא מצוה אחת משתייהן. ונמצא שלכל היותר איננו לענין זה אלא כאין לו אלא אחת משתייהן, ומה לי אם יבטל לבן לבדו או תכלת לבדו³⁵. ולכן מוטב להטיל תכלת כפי אחת השיטות (ובפרט לפי השיטה הנראית עיקרית יותר) שלפיה מקיים שתיהן כראוי³⁶ (וכ"ש לפי מה שנתבאר לעיל אותיות ד'-ו' שגם להרמב"ם והראב"ד אפשר שאין עיכוב למצות לבן ביותר משני חוטים שלמים. ונמצא שגם אם מוסיף חוטי תכלת יותר מהמוכרח לדעתם, עדיין מקיים בין לבן ובין תכלת כראוי).

³⁵ ואע"פ שהגרי"פ פערלא בספר המצוות לרס"ג (מ"ע ז', דף פו ע"א) חילק בין ביטול לבן מפני התכלת לבין ביטול תכלת מפני הלבן, אין דבריו עיקר, וכדלקמן הערה 48 (וכ"ש שאין להתחשב בזה במעלה בעלמא, האם הלבן עדיף או התכלת [עי' לקמן שם ובאות ט"ו]), כי מצד גרדי המצוה שניהם שוים. ובפרט שהרי עיקר המכוון הוא לקיום שניהם, ולא נזקקנו לדון בביטול אחד מהם אלא כדי שלא יצא שכרו בהפסדו לפי השיטות האחרות במנין החוטים, ודי בכך שגם לפיהם נחשב כמקיים מצות ציצית ואינו עובר איסור בלבישת הבגד).

³⁶ ומ"מ עדיין יש מקום לדון בזה למי שאין לו ודאות גמורה בקיום מצות התכלת בזמן הזה (אם מפני זיהוי החלזון או מפני סוג הגוון המדויק וכיו"ב), והתייחס בחוטים הראויים לתכלת הרי לא יהא אלא לבן (כדברי הגמ' מ' ע"א הנ"ל לגבי קלא אילן), אבל אם מוסיף (משום מחלוקת הראשונים) בחוטי התכלת על חשבון חוטי הלבן הנדרשים, נמצא דלרש"י³⁷ והרמב"ם³⁸ ודעימייהו אינו מקיים בזה מצות לבן, כיון שאינו מצבע הבגד, וגם תכלת אין בידו. (וכמו כן לפירוש בתרא ברש"י מא' ע"ב דלעיל, דקלא אילן פסול לדין לבן [אפילו הוא מצבע הבגד] כיון שנראה כתכלת, וה"נ בהא דידן. אכן פסול זה הוא מדרבנן כמש"כ לעיל הערה 28. וכ"ש לפ"ד הבי' המובאים שם, שאין זה אלא כאשר מטיל עמהם גם תכלת ממש).

אבל נראה שאין בטענה זו כדי להימנע מצביעת יותר מחצי חוט, כדעת רוב הראשונים דלא ס"ל בזה כהרמב"ם (וכ"ש שלא להמנע לגמרי מצביעת החוטים בדם החלזון המצוי בידינו כיום). כי לדינא קי"ל בשו"ע (סי' ט' ס"ה) כרוב הראשונים שאין חוטי הלבן צריכים להיות מצבע הבגד (ודלא כרש"י והרמב"ם וסיעתם). ואף גם לדעת רש"י והרמב"ם אפשר שאינו אלא מדרבנן כמובא לעיל (וסוף סוף הרי לרוב הראשונים ניתנים הם במקום מנין החוטים הראוי לתכלת, ויש מלבדם שיעור חוטי לבן כראוי. ועל אחת כמה וכמה לפמשנ"ת שגם להרמב"ם והראב"ד אפשר שאין עיכוב בחוטים מצבע הכנף אלא לכל היותר בשני חוטים שלמים. ולגבי שאר החוטים בודאי אין חשש כמפורש בגמ' מ' ע"א הנ"ל לגבי קלא אילן [ולחסמ"ג שהשוה דין כל החוטים כאחד, הרי בהכרח אין פסול כלל בחוטי קלא אילן, וכדלעיל]). ומי שלבו נוקפו ינהג עכ"פ בבגד אחד (כגון בטלית גדול) שמונה חוטי לבן, או ינהג בו כשיטת הרמב"ם לצבוע תכלת רק חצי חוט.

בדעת הרמב"ם והכסף משנה

טו. ועדיין יש מקום לבעל דין לטעון מדברי הרמב"ם (פ"א ה"ד) "התכלת אינו מעכב את הלבן, והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד, הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו. וכן אם עשה לבן ותכלת, ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו, כשר". ומקור דבריו בסוגיא לח: שהעמידו את המשנה דהתכלת אינו מעכב את הלבן וכו' גם אליבא דרבי, והיינו בגרדומין. אבל לרבנן לכאור' מתפרשת המשנה כולה כפשוטה על תחילת העשיה, וכמו שכתב באמת הרמב"ם ברישא לגבי התכלת שאינו מעכב את הלבן. וצ"ב למה לגבי הלבן שאינו מעכב את התכלת לא נקט גם כן את האופן הפשוט, שעשה מתחילה כל החוטים תכלת. והכסף משנה (שם) נדחק ביישוב דברי הרמב"ם, לפרש את הנידון בגמ' שם לגבי הסיפא גם אליבא דרבנן³⁷. דהתינח לבן שאינו מעכב את התכלת, שאם עשה

³⁷ והגרמ"מ קארפ שליט"א העיר, שאם באנו לפרש כן בסוגיא הרי י"ל לאידך גיסא, דלעולם יכולים חוטי התכלת היתרים לשמש למצות לבן, ודוקא משום כך אי אפשר לפרש דינא דמתני' דהלבן אינו מעכב את התכלת על תחילת העשיה, שהרי בהכרח עליו להטיל עכ"פ ד' חוטי תכלת שלמים, ונמצא מקיים בהם לבן ותכלת יחד. ולפי דבריו צ"ל דלרבנן נמי מיירי מתני' בגרדומין (כמו לפי דרכו של הכס"מ), כי אלמלי מתפרשת מתני' לרבנן גם בדיון זה כמו ברישא, דהיינו כשמטיל מתחילה רק תכלת (ודוקא לרבנן מהני, כדלעיל אות ט'), למה לא יוכל הרמב"ם לנקוט ג"כ דוגמא זו. ומ"מ דרך זו מוקשית מיניה וביה, שהרי בפשטות בדיון גרדומין נחשב כמקיים גם לבן, כדמוכח מפשטות הסוגיא דמהני גם אליבא דרבי. ויש לדייק כן גם מסיום לשון הרמב"ם "כשר" (והיינו כשר ללבישה, וכמו שהדגיש שם ברישא לגבי לבן לבדו, דמיירי כשאין לו תכלת), ומוכח שמקיים בזה גם לבן, שאלמלא כן היה עליו לתקן ולהוסיף לבן לקיום המצוה כתיקונה (וכדלעיל אות י"ג). וא"כ בהכרח מתפרשת כוונת המשנה שאינן מעכבים זה את זה, לאו מצד הקיום (שמקיים תכלת בלא לבן), אלא מצד המציאות (שאינן בציצית אלא חוטי תכלת). וגם דברי הרמב"ם עצמו שהביא זאת כדוגמא ללבן שאינו מעכב, בהכרח מתפרשים כן. ולכן מיאן הכסף משנה בדרך זו, דאם כן למה לא נקט הרמב"ם גם בדיון זה שהטיל מתחילה הכל תכלת דומיא דרישא (ואדרבה לגבי תחילת העשיה י"ל שאמנם קיים בזה גם לבן, אבל אין זה אלא אליבא דרבנן שאינם מעכבים זה את זה, כדלעיל אות ט'). אבל לגבי גרדומין, הרי מהני גם אליבא דרבי. ואמנם המשכנות יעקב (ס"ס יח) והקרבן אורה פירשו בדברי הרמב"ם דגרדומין מהני רק לקיום המין הנשאר (וכרבנן דאינם מעכבים זה את זה). אבל מבואר גם בדבריהם שאין הדברים מתיישבים עם פשטות הסוגיא לח: דמיירי אליבא דרבי. ומהקרבן אורה שם מבואר דלעולם לרבי מהני לקיום שניהם, ודוקא לרבנן אינו מקיים אלא את המין הנשאר (וצריך לומר משום דלרבי הכל ענין אחד לגמרי, והשיריים מתייחסים לכללות החוטים שהיו מתחילה. ומשא"כ לרבנן שיש

בכל אחד מהם משמעות בפני עצמה [אע"פ שהם מצוה אחת, כמ"ש הרמב"ם שם הלכה ה']. וכעין זה חילקו התוס' [לח ע"ב ד"ה אלא] לחד פירושא, וכן הרא"ש [הל' ציצית סי' ז'] בשם יש מפרשים, בדין גרדומין בין רבי לרבנן. אלא שלדעתם אם נפסק בפחות מכדי עניבה לא מהני לרבנן אפילו לקיום המין הנשאר, כיון שאין בו שיעור גדילים). ומ"מ בעצמו התקשה בזה באוקימתא דרבא אליבא דרבי, דא"כ מקיים שניהם ולא חשיב לבן שאינו מעכב את התכלת כלישנא דמתני'. ע"ש.

והמשכנות יעקב באמת לא החשיב את לשון המשנה הנ"ל כפירכא (ורק מהמשך לשון הרמב"ם בהלכה ה' "אע"פ שאין אחד מהן מעכב את חברו מצוה אחת הן" וכו', דייק שגם בדין גרדומין אינו מקיים אלא תכלת ולא לבן). ויתרה מזו פירש אליבא דרבא דלרבנן נמי מקיים בזה שניהם כמו לרבי. אלא שלפי דרכו שם, לרב אדא (לט ע"א) דנפסק חוט אחד מעיקרו פסול לא מיתוקמא מתני' לרבי, מפני שאי אפשר שיקיים בזה גם את המין הנפסק, אלא רק לרבנן. ע"ש. ומ"מ לפי דבריו אין להעמיד את המשנה בגרדומין אלא מפני שהחזיק בסברת הכסף משנה (לפי הבנתו) דבעשיית כל החוטים תכלת אינו מקיים כלל אפילו לרבנן. אבל אם אמנם גם בתחילת העשיה אין הלבן מעכב את התכלת, הרי בודאי מתפרשת המשנה אליבא דרבנן גם כפשוטה על תחילת העשיה, אע"פ שמקיים בזה שניהם (כפי המוכרח מהסוגיא לח ע"ב וכאמור).

ובאמת יש להעיר גם בעצם הדין העולה מדבריהם אליבא דהרמב"ם, דמהני גרדומין רק לקיום המין הנשאר. דאי לרבנן נמי אזלינן בכהאי גוונא בחר תחילתו לגבי שיעור הגדילים, למה לא יועיל גם לקיום מצות לבן כמו לרבי. (ואמנם יש מקום לחלק, דלעולם לא אזלינן בחר תחילתו גרידא, ודוקא דין גדילים אינו אלא בתחילת העשיה, אבל הא גופא מנלן). וגם מלשון הרמב"ם "כשר" מוכח דמהני דין גרדומין גם לקיום המין שנפסק כנ"ל (והמשכנות יעקב והקרן אורה נדחקו בזה דדוקא התכלת כשר, והדוחק מבורא). ובהכרח מה שהביא זאת כדיוגמא ללבן שאינו מעכב, היינו מצד המציאות כנ"ל (והקרן אורה עצמו הוכיח מהכסף משנה שפירש כוונת הרמב"ם בדין זה דמקיים גם לבן, ובהכרח פירש את הדברים מצד המציאות כנ"ל).

והמשך דברי הרמב"ם (בהלכה ה') "אע"פ שאין אחד מהן מעכב את חברו אינן שתי מצוות" וכו' (שנסתייע ממנו המשכנות יעקב הנ"ל), מתפרש על עיקר הדברים, שאע"פ שגם לענין הקיום משכחת לה זה בלא זה, מ"מ הם מצוות עשה אחת. ובפרט לפי מה שיתבאר לקמן בסמוך אות ט"ז לעיקר בדעת הרמב"ם (והכסף משנה), דמשכחת לה קיום מצות תכלת לבדה כשעשה מתחילה הכל תכלת (וכלשון הרמב"ם שם "והלובש טלית שיש בה לבן או תכלת וכו') הרי קיים מצות עשה אחת" [נע"י לקמן אות י"ז]. וכיון דמיירי שם בעיקר גדר המצוה לא נזקק לאופנים המותרים לתחילתה, ומשא"כ בדינא דלעיל (בהלכה ד') דהתכלת אינו מעכב את הלבן וכו', שהעמידו הרמב"ם באופן מעשי המתיר את הבגד בלבישה כמשנ"ת.

ואולי מ"מ יש מקום לחלק בין הטלת ארבעה חוטי תכלת שלמים, שאם מועילים גם עבור הלבן, נמצא כאילו יש כאן גם חוטי לבן, ולא שייך למיתני על זה "הלבן אינו מעכב". ומשא"כ לגבי גרדומין, שאע"פ שנחשב כמקיים את המצוה בשלמות (מכח תחילתו), אבל סוף סוף במציאות לא נשארו שם אלא חוטי התכלת בלבד, ועל זה שנינו הלבן אינו מעכב. אכן הרי בלא"ה יש ידים מוכיחות דלא מהני חוטי התכלת היתרים לקיום מצות לבן, אלא להשלים לשיעור גדילים בלבד, כדלעיל אותיות ט"ו-י"א, ותו לא מידי.

חוטי לבן אע"פ שלא כרך עליהם תכלת יצא. אלא תכלת דאינו מעכב את הלבן מאי היא, דמשמע שאם לא הטיל אלא חוט תכלת בלבד יצא, ואי אפשר לומר כן, דהא קרא כתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, משמע **דאין מקום לפתיל תכלת אלא אם כן יהיה ציצית דהיינו לבן**. ואסיקנא לא נצרכה אלא לגרדומין" וכו'. ע"ש. והבינו מדבריו כמה מרבתינו האחרונים³⁸, שאפילו יעשה ארבעה חוטים שלמים (דהיינו שמונה ראשים) תכלת, לא יקיים בזה אפילו מצות תכלת גרידא, כי אי אפשר לתכלת בלא לבן (ולא מבעיא שאין חוטי התכלת יכולים לעמוד במקום הלבן לקיום מצות לבן, אלא גם לענין הכשר הגדילים אי אפשר אלא במציאות של חוטי לבן או שאר צבעונין)³⁹. והחזיקו בדרך זו המשכנות יעקב (סי' יח) והקרבן אורה בסוגיין, וכן בס' קובץ על הרמב"ם (שם) והנצי"ב בהעמק שאלה (סי' קכז ס"ק יא)⁴⁰. וכולם תלו את הדבר בשיטת הרמב"ם במהות

³⁸ ביותר מפורשים הדברים במשכנות יעקב ובהעמק שאלה המובאים בסמוך, אבל כן מוכח בהדיא גם בקרבן אורה ובס' קובץ, שהנידון בזה הוא בהטלת ארבעה חוטים שלמים של תכלת (וכמו שנקטו רש"י ותוס' ורוב הראשונים, דדוקא בכה"ג מיירי מתני' דהתכלת והלבן אינם מעכבים זה את זה).

³⁹ וראיתי למי שפירש שגם לפי דרך זו, מצות תכלת הוא דאינו מקיים, כי אין לזה משמעות תכלת אלא כשכורך בה את הלבן. אבל מצות לבן מקיים בזה, דלא גרעי חוטי התכלת מחוטי לבן או שאר צבעים. (ועי' בלשון החזו"א סי' ג' ס"ק כה: "ואם עשה כל ד' החוטין תכלת לא יצא מצות תכלת". אבל י"ל דלרבנותא נקט, דאף ידי תכלת לא יצא. ובלא"ה נראה שצריך להגיה בדבריו שם, כדלקמן הערה 41).

אבל מדברי המשכנות יעקב ודעימיה שהוכיחו כדבריהם מלשון ר' יוחנן בן נורי (לח ע"ב) דלא נקט נמי "אין לו לבן מטיל תכלת", מוכח שלדעתם אינו מקיים בזה את המצוה כלל. ומאידך לפי מה שיתבאר באותיות ט"ז-י"ז בכוונת הרמב"ם והכסף משנה אין טעם לחדש גדר זה במשמעות התכלת (כשם שאין חוטי התכלת היתרים עולים ללבן עם מצות התכלת, כדלעיל אותיות ט"ז-י"א), וביותר מוכח כן לדרכם של רש"י והתוס' ודעימיהו שפירשו באופן זה את דין המשנה הלבן אינו מעכב את התכלת, ולעולם מקיים בחוטי התכלת את מצותם שהיא התכלת.

⁴⁰ ומ"מ יש חילוק ביניהם בפירוש הסוגיא לפי זה, שבמשכנות יעקב שם (ובעיקר בשלהי דבריו) מבואר כהכסף משנה, דלעולם קושיית הגמ' איננה דוקא לרבי, כי גם לרבנן אי אפשר לפרש על תחילת העשיה (אבל לדעתו תירוץ רבא דמיירי בגרדומין הוא דוקא אליבא דרבי שמקיים בזה שניהם, אבל לרבנן לא מיתוקמא אפילו בגרדומין, דהא סוף סוף אין זה קיום תכלת בלא לבן, ולכן שקלו וטרו בסוגיא אליבא דרבי דוקא. ורק לדין דקי"ל נפסק חוט אחד מעיקרו פסול, אם

חוט התכלת ובשיעורו לעומת הלבן, שאינו אלא החוט הכורך ולא מגוף הציצית עצמה, וכמדויק גם בלשון הכסף משנה הנ"ל⁴¹. וכן המנחת חינוך (מצוה שפו) כתב בקצרה ע"פ הכסף משנה, שמהרמב"ם נראה דתכלת לבד בלא לבן אינו

נפסק הלבן ונתמעט מכדי עניבה אינו מקיים מצות לבן אבל מקיים מצות תכלת, ודוקא לרבנן ולא לרבי).

אבל שאר רבותינו האחרונים הנ"ל הסכימו שאין לפרש את קושיית הגמ' אליבא דרבנן (כמו שכתב הכסף משנה) אלא לרבי, וכתבו דרכים שונות להעמיד למרות זאת את הדברים אליבא דרבנן. הקרן אורה נדחק לכלול את הדברים בתירוץ רבא שהעמיד את המשנה בגרדומין, דלרבנן נמי איצטריך לגבי הסיפא מיהא (ולפי זה מוכח עכ"פ מקושיית הגמ' אליבא דרבי, דלרבנן מיירי גם סיפא דמתני' כפשטה, ואין צורך להעמיד בגרדומין. ואין שום הכרח וסמך מהסוגיא לנטות מכך אליבא דאמת). וקרובים לזה דברי הנצי"ב, אלא שתלה את ההבדל בין הס"ד לתירוץ רבא בעיקר דין מנין החוטים. ע"ש (ולפי זה עכ"פ אין הכרח מהס"ד לאפוקי מסברת הכסף משנה, כיון דאזלא כמ"ד שני חוטי תכלת בעינן [לפי דרכו שם דתליא בפלוגתא דתנאי, ולא כגירסת הגר"א בספרי פר' תצא], ומשא"כ להמסקנא דמיירי בגרדומין י"ל שאין התכלת אלא החוט הכורך. ע"ש. אבל סוף סוף יש בזה דוחק לתלות את הענינים זה בזה). ובספר קובץ הנ"ל נקט דלעולם לרבנן עצמם מקיים בזה תכלת מיהא, אבל בהא קי"ל כרבי דמסתבר טעמיה, ולכן חתרו בגמ' להעמיד את המשנה אליביה. ע"ש. והדוחק בזה ברור.

⁴¹ ועי' בחזו"א (סי' ג' ס"ק כה) בביאור דין טלית שכולה תכלת, "ולפי שיש מקום לומר דב' חוטי התכלת חובה, ואם עשה ד' תכלת נמי כשר. לזה אמר התנא שאינו כן, אלא רצון התורה דוקא בשני מינים. ואם עשה כל ארבעת החוטים תכלת לא יצא מצות תכלת". ומשמעות דבריו היא אליבא דרבנן דקי"ל כוותיהו (דאילו לרבי לעולם אין משמעות במצות תכלת לבדה אלא עם הלבן), ואעפ"כ לא יצא בזה מצות תכלת.

אבל הרי מפורש ברש"י ותוס' לח ע"ב ועוד ראשונים שיצא בזה (מצות תכלת עכ"פ), ואף גם המשכנות יעקב ודעימיה לא חידשו דבריהם אלא אליבא דהרמב"ם (וכהבנתם בדברי הכסף משנה). ונראה דט"ס נפלה בחזו"א, וצריך לומר "לא יצא מצות לבן". וכלשון החזו"א שם בסמוך (לגבי חוטי הלבן): "אין זה תנאי בדין המצוה שיהיה הצבע ממין צבע הבגד, אלא שלא יהא צבען תכלת". ואע"פ שמקיים בזה מצות תכלת, כבר יישב לנכון הקרן אורה בסוגיא שם (מא ע"ב), דמ"מ גם לרבנן אסור ללבוש את הבגד, וכמובא לעיל אות י"א.

וע"ע בחזו"א (שם ס"ק יא ד"ה ואמנם) "ולא הזכיר [הרמב"ם] דין הקדים תכלת דכשר, דלרבנן לא איצטריך לאשמועינן, דהא תכלת לחוד נמי כשר". וחזר וכתב במוסגר, "ומיהו הרמב"ם לא הביא דין תכלת לחוד, רק בנפסק הלבן". ואין לדקדק כולי האי מסיום זה שדעתו כהמשכנות יעקב ודעימיה בדעת הרמב"ם. וי"ל שאין זה מכוון אלא כלפי העולה מדבריו הקודמים דלרבנן כשר אפילו ללבישה (ומקיים בזה גם לבן), דמהרמב"ם מוכח שאין הדבר כן. ובלא"ה נראה מסגנון דבריו שלא בא לקבוע בזה מסמרות, אלא להניח את הענין כנידון בפני עצמו. ופשוט למעיין.

מצוה (ומשמע מסתימת דבריו דהיינו גם כשמטיל ארבעה חוטי תכלת שלמים כנ"ל), וכן הוא בערוך השולחן (סי' ט' ס"ג)⁴².

טז. אכן הכסף משנה עצמו (פ"א הי"ח) וכן בבית יוסף (סי' יב ס"א) כתב דרך נוספת בדעת הרמב"ם, שכשם שאם אין לו תכלת עושה לבן לבדו, הוא הדין כשאין לו לבן עושה תכלת לבדו. "וכל שכן הוא, שהרי עיקר המצוה בתכלת" (אלא דלהרמב"ם גם לגבי גרדומין ס"ל לרבנן דיצא, כמו לרבי, ולא כהרא"ש שחילק ביניהם). ע"ש. ובהשקפה ראשונה נראית כוונתו בזה, דמשום הכי שינה הרמב"ם בסיפא לפרש באופן של גרדומין, כי לגבי תחילת העשיה היא מילתא דאתיא בק"ו מהעושה לבן לבדו (ונקט רבותא באופן של גרדומין, שנשאר מכללות החוטים רק חוט התכלת לבדו, ואעפ"כ כשר אפילו לרבנן). ובודאי שיש בזה מן הדוחק, כי גם אם התכלת היא עיקר המצוה, סוף סוף אין חילוק מהותי בין עיכוב התכלת ללבן לבין עיכוב הלבן לתכלת. וכיון דנחית הרמב"ם לפרש את הדברים במה אינם מעכבים זה את זה, הוה ליה להעמיד הכל בחד גוונא וכפשטות המשנה (אע"פ שיש צד רבותא טפי בדין גרדומין כנ"ל). ועל אחת כמה וכמה שאין הכרע כ"כ במעלת התכלת על הלבן, וכמו שתמה בזה הנצי"ב בהעמק שאלה (סי' קכז שם) על הכסף משנה (וגם התוס' לח ע"א כתבו דהלבן קדיש טפי).

אבל הר"ד עראמה בפירושו על הרמב"ם (פ"א ה"ד) יישב בפשיטות את הדברים, וכתב "שינה מפני שהלבן מצוי". כלומר, שהרי גם לרבנן שאינם מעכבים זה את זה, מ"מ אסור ללבוש את הבגד בקיום אחד מהם אלא כשאין לו את המין השני. והרי ברישא העמיד הרמב"ם באופן שאין לו תכלת, ומשום דבהכי מותר הבגד בלבישה לכתחילה. וגם בסיפא נקט "אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן וכו' כשר", כלומר דשרי בלבישה⁴³. והתינח לבן בלא תכלת,

⁴² והמשכנות יעקב והקרן אורה שם סייעו לדין זה מלישנא דר' יוחנן בן נורי (לח ע"ב) "אין לו תכלת מטיל לבן", ולא נקט נמי איפכא, אין לו לבן מטיל תכלת. (וכן הגר"פ פערלא המובא בסמוך הערה 48 פירש בזה לפי דרכו שאסור עכ"פ ללבוש את הבגד). אבל אין בזה הכרע, וכדלקמן הערה 44, וע"ע לעיל הערה 23.

⁴³ ולא כפי העולה מדברי המשכנות יעקב (ס"ס יח) והקרן אורה בסוגיין אליבא דהרמב"ם (לפי דרכם בכללות דין גרדומין אליביה), דדוקא התכלת כשר ומחוייב להשלים למצות לבן. ועי' בזה לעיל הערה 37.

שהתכלת דמיה יקרים וגם אינה מצויה לכל (כמ"ש הרמב"ם פ"ב ה"ט), אבל תכלת בלא לבן בתחילת העשייה בסתמא היא מילתא דלא שכיחא, כי כל תכלת לפני שנצבע הוא לבן, ולמה לא יוכל להטיל חוטי לבן עם התכלת כדין⁴⁴. וכיון דלקושטא דמילתא דעת הרמב"ם דמהני גרדומין גם לרבנן אע"פ שנפסק ונתמעט הלבן לגמרי, שיכל את לשונו להעמיד בסיפא באופן זה (וגם המשנה יכולה להתפרש כן לדעתו, אלא שאין בזה הכרח אליבא דרבנן, דדילמא לא מיירי לענין היתר הבגד ללבישה, או עכ"פ מיירי באופן רחוק שאין לו חוטי לבן שלא נצבעו תכלת [וכמ"ש הב"י שם בתוך דבריו]). וקוטב הדברים מפורש גם ביד הקטנה מדנפשיה (ה' ציצית פ"א סק"ד). ע"ש⁴⁵.

ואפשר שלזה גם כוונת הבית יוסף והכסף משנה (בהלכה יח) הנ"ל, דמהאי טעמא הוא דלא נקט הרמב"ם גם בסיפא לגבי תחילת העשייה, מפני שאין זה אלא כשאין לו לבן (כמפורש בכס"מ, ועוד יותר בב"י שם), ומילתא דלא שכיחא היא (ולא כדי לאשמועינן רבותא גרידא בדין גרדומין). והקל וחומר שהזכיר בזה הב"י, אינו אלא כדי לבסס את יסוד הדברים, שגם להרמב"ם כשאין לו לבן מטיל תכלת (ועיקר הנידון בב"י ובכס"מ שם אינו השינוי בלשון הרמב"ם הנ"ל, אלא

⁴⁴ ולכן גם לדרך זו ניחא לשון הגמ' הנ"ל "אין לו תכלת מטיל לבן", ולא נקט נמי איפכא, כי הוא מילתא דלא שכיחא. וכן הוא בהדיא ביד הקטנה (פ"א סק"ד). וכמו כן מיושבת בזה בפשיטות הערת הנצי"ב בהעמק שאלה (שם) מלשון הרמב"ם (פ"א ה"ט) "העושה לבן בלא תכלת לוקח אחד משמונת החוטים" וכו', ולא כתב "העושה לבן או תכלת", ומפני שהדבר רחוק במציאות.

⁴⁵ וקרוב לזה כתב הגרי"פ פערלא בספר המצוות להרס"ג (מ"ע ז', דפ"ו ע"א) בדעת הרמב"ם, דלעולם אם עשה כולה תכלת מקיים בזה עכ"פ מצות תכלת. אלא שעדיין אסור ללבוש את הבגד משום ביטול מצות לבן, אפילו אין לו לבן. ודוקא בלבן לבדו מותר ללבוש את הבגד (כשאין לו תכלת), משום דעשה דלבן חמיר טפי ודחי עשה דתכלת. ע"ש. ודרכו בזה מבוססת על כמה הנחות שיש לדון בכל אחת מהן לעצמה. אם בדין דחיית עשה לעשה אחר, ואם בעדיפות הלבן לגבי התכלת (והרי בב"י הנ"ל מבואר שהתכלת היא עיקר המצוה, אפילו להרמב"ם שאינו אלא החוט הכורך [ועי' לעיל בסמוך סוד"ה אכ"ן]). ועולה על כולנה, דהא להר"י המובא במדרכי (הלכות קטנות סי' תתקמד) אין איסור בלבישת הבגד בלא ציצית אלא כשיש לו, ומה לי אם אין לו תכלת או אין לו לבן. וכבר מפורש הדין בספר החינוך (מצוה שפו), שאם אין לו לבן מטיל חוטי תכלת בלבד ומתעטף בו ומברך. ע"ש. ודברי הרמב"ם מתיישבים בפשיטות גם אם דין התכלת שוה בזה ללבן, כיון שעכ"פ במציאות הדברים יש הברל ביניהם כמשנ"ת בעוה"ת.

בירור דעתו לגבי גרדומין, והתאמתו אליבא דרבנן. ולכן לא האריך לפרש בהדיא לפי זה את טעם השינוי, אלא רק את עצם הדין). ועכ"פ הדין מפורש בכסף משנה ובבית יוסף שם, דלהרמב"ם נמי מקיים מצות ציצית (דהיינו התכלת שבה עכ"פ) אם עשה כל החוטים תכלת, כמפורש ברש"י ותוס' והחינוך דלעיל.

יז. ובאמת יש לעמוד בעיקר הסבר הכסף משנה בהלכה ד', והאחרונים שהחזיקו בדבריו, "שאינן מקום לפתיל תכלת אלא אם כן יהיה ציצית דהיינו לבן". שהרי אמנם לרבי משמע מוראיתם אותו, עד דאיכא תרוייהו בחד. אבל אליבא דרבנן דקי"ל כוותייהו, מפורש בגמ' שם דוראיתם אותו כל חד לחודיה משמע, ומה לי לבן לבדו או תכלת לבדה. ואם אמנם להרמב"ם עיקר הציצית שהוא הענף דינו בחוטי לבן, אבל עכ"פ יועילו בזה חוטי תכלת של הענף להכשיר שם גדילים, ויקיים מצות תכלת בפתיל הכורך את הענף (ורק לענין קיום מצות לבן בחוטי התכלת היתרים, יש ללמוד מדיוקא דקראי דלא מהני לזה תכלת אלא דוקא לבן ממין הכנף, וכדלעיל הערה 21, כשם שחוטי הלבן היתרים אינם מועילים לקיום מצות תכלת). וגם מלשון הרמב"ם (פ"א ה"ה) "והלובש טלית שיש בה לבן או תכלת או שניהם כאחד, הרי קיים מצות עשה אחת", מוכח בפשטות שמקיים בזה מצות תכלת עכ"פ (כמו בלבן לבדו)⁴⁶. וכמו שהעיר בזה הנצי"ב בהעמק שאלה (סי' קכז ס"ק יא) דלעיל, והגיה בלשון הרמב"ם דצריך לומר "הלובש לבן בלי תכלת". ע"ש. אבל לפי האמור לשון הרמב"ם מדויקת וברורה⁴⁷.

ומתוך דקדוק לשון הכסף משנה שם "שאם לא הטיל אלא חוט תכלת בלבד יצא וכו', דאין מקום לפתיל תכלת אלא אם כן יהיה ציצית", נראה לפרש כוונתו על דרך מה שהביא בבית יוסף (סי' יא ס"ב) מהמהר"י אבוהב לדקדק מלשון

⁴⁶ ובפשטות לפי תוכן דברי הרמב"ם שם יש לדייק גם שמקיים בזה מצות תכלת, ולא לבן לבדו (ועי' לעיל הערה 39).

⁴⁷ ואמנם לדעת המשכנות יעקב והקרבן אורה הנ"ל (הערה 37) בביאור דברי הרמב"ם, שאם נתמעט הלבן עד הכנף ונשאר התכלת לבדו אינו מקיים בזה אלא מצות תכלת בלבד, יכולה לשון הרמב"ם זו להתפרש ככהאי גוונא. אבל אין זו פשטות הדברים (כדלעיל שם), וגם אין בזה צורך, כמשנ"ת בעזה"י.

הרמב"ם בהלכה זו "עושה לבן לבדו", שאם אין לנו תכלת נטיל שני חוטי לבן לבד (ולא כרש"י ותוס' ודעימייהו). והב"י שם לא השיג על יסוד דבריו (דלהרמב"ם אין צורך להשלים לשיעור גדילים), אלא דלחוטוי הלבן גופא בעינן להרמב"ם שבעה חוטים (והוסיף עוד, דאפשר דלא סגי בשבעה מפני שאין השביעי עומד אלא אם כן יהיה ראשו ארוך שיהיה נכפל ליעשות חוט שמיני). ע"ש. ולפי זה אלמלי נקט הרמב"ם גם בסיפא "עושה תכלת לבדו", היה מתפרש הדבר להטיל חוט אחד של תכלת בלבד (ולכל היותר חוט שלם דהיינו שני ראשים) ותו לא. ועל זה כתב הכסף משנה שאין מקום לפתיל תכלת (שתפקידו לכרוך את הענף) בלא ציצית⁴⁸. אבל אם יעשה גם את הענף מחוטי תכלת, כודאי שיקיים בזה מצות ציצית (ועכ"פ מצות תכלת) כמשנ"ת (ולא נקט הרמב"ם אופן זה, מפני שלפי דרך זו עיקר המכוון הוא להראות שגם בחוט התכלת לבדו מקיים מצוה בלא הלבן, ולא משכחת לה אלא באופן שנפסק ונתמעט הלבן עד הכנף ונשאר חוט התכלת לבדו)⁴⁹.

ונמצאנו למדים שאין לפקפק על הטלת חוט תכלת שלם בציצית, כדעת הראב"ד ודעימיה (או שני חוטים כרש"י ותוס' ודעימייהו), ואין בזה שום חשש של ביטול מצות ציצית ח"ו (וגם אין חשש בלבישת הבגד בלא קיום שני המינים כראוי, דהוי כאין לו אלא אחד מהם, כדלעיל אות י"ד). ואדרבה לדעת הרבה ראשונים מקיים בזה את המצוה כתיקונה בלבן ותכלת כאחד (ואפשר שגם לדעת הרמב"ם כן, וכדלעיל אות ד'), ומשא"כ הצובע חצי חוט בלבד כדעת הרמב"ם, שהוא כמעט יחיד בין הראשונים בזה.

⁴⁸ ואולי משום כך השמיט בב"י פירוש זה בדעת הרמב"ם, כדי שלא להזדקק להעמיד דבריו דלא כרש"י ותוס' ורוב הראשונים דלעולם אין מצות ציצית בלא ארבעה חוטים שלמים (ועי' לעיל סוף אות ה').

⁴⁹ ולעצם הדין יש להוסיף, שגם המשכנות יעקב ודעימיה הנ"ל לא העמידו דבריהם אלא אליבא דהרמב"ם במהות התכלת (כמובא לעיל אות ט"ו), והרי דעת הראשונים בזה אינה כהרמב"ם, ועי' לעיל אות ב'.